

**Hoe mensen met een licht verstandelijke beperking
de door geestelijk verzorgers georganiseerde gemeenschapsvormende activiteiten
beleven en waarderen
in het licht van de door de VGVZ geformuleerde doelstelling
met betrekking tot geestelijke verzorging**

Marco van Delft

E-mail: Marco.van-Delft@sheerenloo.nl

Vrije Universiteit Amsterdam
Theology and Religious Studies
Master Spiritual Care: Scriptie Onderzoeksstage
Onderzoeksbegeleider: Dr. A. Mulder
Tweede beoordelaar: Dr. G. Blaauwendraad
Aantal woorden: 13280
15 juni 2022

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	4
Samenvatting.....	6
1. Inleiding	8
1.1 Aanleiding: achtergrond en motivatie.....	8
1.2 Probleemstelling, vraagstelling en doelstelling	9
2. Theoretisch kader.....	11
2.1 Mensen met een LVB	11
2.2 Mensbeeld: individu en gemeenschap	12
2.3 Gemeenschappen.....	13
2.4 Spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en kwetsbaarheid	15
3. Onderzoeksopzet en methode	17
3.1 Kwalitatief onderzoek	17
3.2 Dataverzameling	17
3.2.1 Het bepalen van de steekproef.....	17
3.2.2 Oriënterend interview met geestelijk verzorgers	18
3.2.3 Semigestructureerd groepsinterview met mensen met een LVB	20
3.2.4 Kwaliteitsbewaking	21
4. Resultaten.....	23
4.1 Gemeenschapsvormende activiteiten	23
4.2 Doelstellingen gemeenschapsvormende activiteiten focusgroepen	23
4.2.1 Resultaten gedestilleerd uit de doelstellingen	26
4.3 Resultaten gedestilleerd uit de groepsinterviews	28
4.3.1 Algemene beleving van de gemeenschapsvormende activiteit	28
4.3.2 Beleving van verbondenheid met elkaar	30
4.3.3 Beleving van verbondenheid met de geestelijk verzorger.....	31
4.3.4 Beleving van eigen inbreng in de gemeenschapsvormende activiteit.....	32
4.3.5 Waardering van de gemeenschapsvormende activiteit	33
4.3.6 Ontwikkel- en/of verbeterpunten	34
5. Conclusie en discussie	36
5.1 Conclusie met betrekking tot de focusgroepen	36

5.2 Conclusie met betrekking tot deelvraag 1	36
5.3 Conclusie met betrekking tot deelvraag 2	37
5.4 Conclusie met betrekking tot deelvraag 3	38
5.5 Conclusie met betrekking tot deelvraag 4	39
5.6 Conclusie met betrekking tot de hoofdvraag	40
5.7 Beperkingen	42
5.8 Discussie	42
6. Bibliografie	44
7. Dankwoord.....	47
Bijlage 1 – Gespreksvragen interview geestelijk verzorgers	48
Bijlage 2 – Informatie en toestemmingsformulier respondenten groepsinterview	49
Bijlage 3 – Gevisualiseerde gespreksvragen groepsinterview LVB	50

Samenvatting

Dit onderzoek beschrijft (1) hoe mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB), de door geestelijk verzorgers georganiseerde en geïnitieerde gemeenschapsvormende activiteiten, beleven en waarderen en vergelijkt (2) vervolgens de uitkomsten met de door de beroepsvereniging van geestelijk verzorgers (VGVZ) geformuleerde doelstelling van geestelijke verzorging: ‘bevorderen van spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en het verminderen van kwetsbaarheid’ (VGVZ, 2015, p. 10). Zeven focusgroepen, bestaande uit kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen, deden mee aan het onderzoek en uit de focusgroepen hebben negentien mensen met een LVB (respondenten) meegedaan met een groepsinterview.

Wat betreft de beleving en waardering kan worden gezegd dat driekwart van de respondenten spreekt over ‘een prettige sfeer’, ‘een fijne gemeenschap’ en ‘een veilige plek waar je verdriet en blijdschap kunt delen’. Zo’n tachtig procent van de respondenten ervaart ‘onvoorwaardelijke acceptatie’ door mededeelnemers, de geestelijk verzorger en/of God. Een vijfde van de respondenten ervaart ‘geduld’, ‘aandacht’, ‘eerlijkheid’, en ‘samenwerking’ tijdens de activiteit en voelt zich daarin serieus genomen en erkend. Negentig procent van de respondenten ziet in de geestelijk verzorger een noodzakelijke schakel ter bevordering van de gemeenschapsvorming, zowel praktisch als pastoraal. Wat betreft de onderlinge verbondenheid tussen de deelnemers valt op dat bij de gespreksgroepen veel verbondenheid wordt ervaren, terwijl bij de vieringen ongeveer veertig procent aangeeft de andere deelnemers niet of nauwelijks te kennen en last te hebben van rumoerigheid en/of storend gedrag door mededeelnemers.

Wanneer deze uitkomsten worden vergeleken met de door de VGVZ geformuleerde doelstelling van geestelijke verzorging dan kan het volgende worden geconcludeerd:

(1) De gemeenschapsvormende vieringen uit dit onderzoek bieden een plek voor het onderhouden van spiritualiteit door het delen en vieren van geloof, wat op belevings- en participatieniveau ‘groei’ genoemd zou kunnen worden. De respondenten spreken echter niet of nauwelijks over ‘groei’ als het gaat om kennisvermeerdering ter verbreding of verdieping van de spiritualiteit.

(2) Alle zeven gemeenschapsvormende activiteiten dragen enerzijds bij aan de veerkracht, weerbaarheid en eigen regie als gevolg van bovengenoemde positieve beleving en waardering door de respondenten, en anderzijds belemmeren zij een toename van veerkracht, weerbaarheid

en eigen regie door niet optimaal gebruikt te maken van de talenten, ideeën en inspraak van de deelnemers aan de activiteit, aldus drie respondenten.

(3) Alle zeven gemeenschapsvormende activiteiten bieden een plek om kwetsbaar te zijn waardoor het eenvoudiger wordt om de kwetsbaarheid ten gevolge van de LVB te aanvaarden, met als gevolg dat de respondenten met een LVB minder kwetsbaar worden in het handelen. Het is echter niet duidelijk waar de VGVZ precies op doelt als ze spreekt over ‘het verminderen van kwetsbaarheid’.

Bovenstaande conclusies leiden tot de volgende aanbevelingen: ten eerste is nader onderzoek nodig naar wat de VGVZ bedoelt met de optimistische begrippen ‘bevorderen’, ‘groei’ en ‘verminderen’ en hoe zich dat verhoudt tot mensen die kwetsbaar zijn en blijven ten gevolge van de LVB. Ten tweede blijkt meer dan de helft van de achtendertig benaderde geestelijk verzorgers geen doelgroepgerichte gemeenschapsvormende activiteit te hebben voor mensen met een LVB. Het verdient aanbeveling de wensen en behoeften van mensen met een LVB te onderzoeken met betrekking tot gemeenschapsvormende activiteiten, aansluitend bij geestelijke verzorging, terwijl ze nog niet deelnemen aan zo’n activiteit. Met dit inzicht kunnen vervolgens meer geestelijke verzorgers passende gemeenschapsvormende activiteiten ontwikkelen voor mensen met een LVB. Ten derde verdient het aanbeveling gemeenschapsvormende activiteiten te onderzoeken die worden georganiseerd voor mensen zonder verstandelijke beperking waaraan desondanks toch mensen met een LVB deelnemen. Hoe beleven zij zo’n activiteit, hoe is de beleving van de deelnemers zonder LVB en wat betekent dat voor de kansen en bedreigingen met betrekking tot een inclusieve samenleving?

Sleutelwoorden: *Mensen met een LVB, gemeenschapsvormende activiteiten, geestelijke verzorging, geestelijk verzorgers, spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie, kwetsbaarheid*

1. Inleiding

1.1 Aanleiding: achtergrond en motivatie

De afgelopen tien jaar heeft 's Heeren Loo Noordwijk te maken gekregen met een nieuwe groep cliënten, namelijk jongvolwassenen en volwassenen met een licht verstandelijke beperking (LVB). Deze groep cliënten heeft een andere vorm van begeleiding nodig dan de traditionele groep cliënten met een matige of ernstige verstandelijke beperking. Een persoon met een LVB heeft naast een cognitieve beperking veelal te maken met een beperking van het adaptief functioneren en heeft een verhoogde kans op bijkomende problematiek zoals psychiatrische stoornissen (Didden, 2005), psychosociale onrust en een zwak sociaal netwerk (Kaal, 2013). Het zelfbeeld van mensen met een LVB is vaak onrealistisch wat vervolgens leidt tot gevoelens van frustratie. Dit in combinatie met een gebrek aan zelfcontrole maakt hen beïnvloedbaar en kwetsbaar (Kaal, 2013). Het gevaar van overvraagd worden ligt voortdurend op de loer en daar komt bij dat taalgebruik en taalbegrip veelal niet synchroon lopen (Douma et al., 2014). Daarbij leven we in een gecompliceerde, technologische en veelbelovende maatschappij (De Wachter, 2012) waarin mensen met een LVB eenvoudig tussen 'wal en schip' belanden. Frustratie en verveling liggen op de loer en leiden tot moeilijk verstaanbaar en gevaarlijk gedrag. Agressie, depressie en verslaving komen vaak voor onder mensen met een LVB (Kaal, 2013; Douma et al., 2014; Lee, 2015; Nieuwenhuijzen, 2007).

Het Team Geestelijke Zorg Noordwijk 's Heeren Loo, waar ikzelf onderdeel van ben, worstelt met de vraag hoe mensen met een LVB kunnen participeren in gemeenschapsvormende activiteiten die aansluiten bij hun vragen en behoeften met betrekking tot identiteit, zin en levensbeschouwing. Juist op deze existentiële gebieden is bij hen veel onduidelijkheid en onzekerheid, terwijl juist in de ontmoeting met de ander we onszelf beter leren kennen (Anbeek, 2021). In de praktijk steunen mensen met een LVB in hoge mate op professionele zorgondersteuners (Giesbers et al., 2018), maar het is niet duidelijk wat ze elkaar op existentieel gebied te bieden hebben. We weten inmiddels wel dat onze traditionele activiteiten niet aansluiten op hun zingevingsvragen en behoeften. Onze activiteiten zijn van oudsher gericht op cliënten met een matige tot ernstige verstandelijke beperking. Mensen met een LVB voelen zich in deze activiteiten niet aangesproken (met hun eigen woorden: 'kinderachtig') en willen ook niet worden geïdentificeerd met mensen met een verstandelijke beperking. Op individueel niveau lukt het de geestelijk verzorgers in Noordwijk nog wel om enigszins verbinding te leggen met mensen met een LVB, maar het team is er tot dusver niet in geslaagd hen te laten participeren in gemeenschapsvormende activiteiten. Tegelijk is bekend

dat het samenkomen in een gemeenschap waar (1) gedeeld en ontvangen kan worden, waar (2) veiligheid heerst zodat kwetsbaarheid mogelijk is, waar (3) op verschillende manieren en met verschillende vormen de existentiële laag op een verstaanbare manier wordt aangesproken, en waar (4) iedereen iets heeft bij te dragen en ertoe doet, een belangrijke bijdrage levert aan het welbevinden van een mens. Anbeek (2021) spreekt in dit verband over ‘*communities-with-a-heart*’ waar de waarden ‘geloof’ (zorg voor elkaar), ‘hoop’ (een nieuw begin is altijd mogelijk) en ‘liefde’ (iedereen is gekend) centraal staan. Voor mensen met een LVB is het deelhebben aan zulke gemeenschappen niet vanzelfsprekend met als gevolg dat eenzaamheid en verveling onder deze groep een groter risico is dan bij mensen zonder verstandelijke beperking (Verdonschot et al., 2009; Giesbers et al, 2018).

1.2 Probleemstelling, vraagstelling en doelstelling

De beroepsvereniging van geestelijk verzorgers (VGVZ) stelt in de beroepsstandaard dat ‘elke geestelijk verzorger in staat is om elke cliënt te begeleiden’ (2015, p. 8). Het doel van geestelijke verzorging wordt als volgt omschreven: ‘Mensen zoeken naar zin en betekenis samen met anderen of individueel [...] Door gerichte en methodische aandacht voor zingeving en levensbeschouwing draagt geestelijke verzorging bij aan het welbevinden van mensen in relatie tot zichzelf, anderen en hun omgeving [...] Doel is het bevorderen van spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en het verminderen van kwetsbaarheid’ (VGVZ, 2015, p. 10). Wat betreft de agogische competentie van geestelijk verzorgers wordt gesteld dat zij ‘individuen en groepen in veranderings- en groeiprocessen kunnen begeleiden met het oog op ontwikkeling, verandering en groei in humaniteit en spiritualiteit’ (VGVZ, 2015, p. 14). Met andere woorden: geestelijk verzorgers dragen een professionele verantwoordelijkheid als het gaat om het ondersteunen van mensen met een LVB in hun zoektocht naar zin en betekenis. Niet alleen individueel maar ook in verbondenheid met de ander. Juist op dit punt constateert het Team Geestelijke Zorg Noordwijk handelingsverlegenheid (Mulder, 2021). Deze handelingsverlegenheid heeft te maken met de complexiteit van de beperking en bijkomende problematiek zoals hierboven beschreven. Daarnaast is het opmerkelijk dat ‘Het perspectief van de doelgroep zelf in bestaand onderzoek nauwelijks empirisch in kaart is gebracht: wat hopen mensen met een verstandelijke beperking te vinden in het leven in een geloofsgemeenschap? Wat verwachten zij of hopen zij van een geloofsgemeenschap in het leven van alledag? Wat willen en kunnen zij zelf eventueel zelf bijdragen?’ (Mulder & Tromp, 2021, p. 4). Met andere woorden: er wordt veel over hen gesproken, maar weinig met hen en dat terwijl juist bij de personen in kwestie waardevolle informatie te vinden is. Dit onderzoek

richt zich op de beleving en waardering van mensen met een LVB met betrekking tot de participatie in gemeenschapsvormende activiteiten. Het onderzoek vindt plaats onder gemeenschappen buiten 's Heeren Loo Noordwijk. De vraagstelling luidt als volgt:

Hoe beleven en waarderen mensen met een LVB gemeenschapsvormende activiteiten, geïnitieerd en georganiseerd door geestelijk verzorgers, in het licht van de door de VGVZ geformuleerde doelstelling van geestelijke verzorging (bevorderen van spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en het verminderen van kwetsbaarheid)?

Het doel van dit onderzoek is inzicht te krijgen in hoeverre mensen met een LVB aansluiting ervaren bij zowel de doelstellingen geformuleerd door de geestelijk verzorgers met betrekking tot de gemeenschapsvormende activiteiten, als bij de door de VGVZ geformuleerde doelstelling van geestelijk zorg. Met dit inzicht kan vervolgens worden vastgesteld hoe die drie wel of niet op elkaar aansluiten. Enerzijds met het oog op de inhoud en vormgeving van de activiteiten door de geestelijk verzorgers, anderzijds met het oog op de door de VGVZ geformuleerde doelstelling van geestelijke verzorging.

Deelvragen:

1. Met welk doel worden de gemeenschapsvormende activiteiten georganiseerd door de betreffende geestelijk verzorgers?
2. Wat beleven de respondenten aan de gemeenschapsvormende activiteit?
3. Hoe evalueren de respondenten de activiteit in het licht van de gemeenschapsvorming?
4. Welke betekenis geven de respondenten aan de gemeenschapsvormende activiteit?

2. Theoretisch kader

Hieronder volgt een theoretisch kader waarin de belangrijkste begrippen en theorieën met betrekking tot het onderzoeksonderwerp worden beschreven.

Allereerst wordt de onderzoeksgroep afgebakend. Wie wordt bedoeld als er wordt gesproken over ‘mensen met een LVB’? Bij het vaststellen van de focusgroepen is het van belang te weten wie er binnen en buiten de onderzoeksgroep valt.

Vervolgens wordt beschreven vanuit welk mensbeeld dit onderzoek vertrekt als het gaat om ‘de mens als individu’ en ‘de mens als gemeenschapswezen’.

Daarna wordt nader ingegaan op de diversiteit aan gemeenschappen om vervolgens af te bakenen wat voor soort gemeenschappen binnen dit onderzoek vallen. Ook dit is van belang bij het vaststellen van de focusgroepen.

Ten slotte worden de in de Beroepsstandaard Geestelijke Verzorging 2015 (VGVZ, 2015) genoemde waarden spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en kwetsbaarheid in beeld gebracht als theoretisch kader, zodat later in het onderzoek de vergelijking kan worden gemaakt met de beleving en waardering van mensen met een LVB, die deelnemen aan gemeenschapsvormende activiteiten, georganiseerd en uitgevoerd door geestelijk verzorgers.

2.1 Mensen met een LVB

‘Mensen met een LVB’ is een ruim begrip en verdient nadere specificatie. De mate van verstandelijke beperking uitsluitend indelen op IQ-score is sinds DSM-5 (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*) achterhaald. Kaldenbach (2015, p. 2) zegt het zo: ‘De DSM-5 stelt dat er deficiënties in het adaptieve functioneren moeten zijn, die ertoe leiden dat de betrokkene niet kan voldoen aan de ontwikkelings- en sociaal-culturele standaarden van persoonlijke onafhankelijkheid en sociale verantwoordelijkheid. En dat deze deficiënties zonder blijvende ondersteuning het dagelijks functioneren zouden beperken. De actuele ernst van de verstandelijke beperking (licht tot zeer ernstig) wordt bepaald door het adaptieve functioneren en niet door IQ-scores, omdat adaptief functioneren bepaalt hoeveel ondersteuning nodig is.’ De AAIDD (*American Association on Intellectual and Developmental Disabilities*) spreekt eveneens over significante beperkingen in zowel de IQ-score (70-75 of lager) als het adaptief gedrag.¹ Op de website van het Landelijk Kenniscentrum LVB wordt bevestigd dat ‘alleen een IQ-score niet genoeg is om te bepalen welke ondersteuning nodig is.

---

¹ <https://www.aaid.org/intellectual-disability/definition>

Ook de inschatting van het sociaal aanpassingsvermogen [adaptieve vaardigheden] is hiervoor heel belangrijk'. Daarnaast stelt het Landelijk Kenniscentrum LVB dat zowel een IQ-score tussen de 50-70, als een IQ tussen 70-85 met (ernstige) bijkomende problematiek, wordt geduid als LVB. In Nederland zijn er naar schatting ruim een miljoen mensen met een IQ tussen 50-85 met bijkomende problemen zoals gedragsproblemen, psychiatrische stoornissen, verslaving en een zwak sociaal netwerk.² Kraijer & Plas (2006) voegt eraan toe dat de mentale ontwikkelingsleeftijd van jongeren met een LVB ergens tussen de zes en elf jaar ligt. Douma (2012, p. 19) maakt onderscheid tussen drie typen vaardigheden als het gaat om adaptief gedrag, te weten: 'conceptuele vaardigheden zoals taal, tijd-, getal- en geldbegrip, (2) sociale vaardigheden zoals communicatieve vaardigheden en het oplossen van sociale problemen, en (3) praktische vaardigheden zoals persoonlijke verzorging en gebruik van vervoer'. Kaal (2013, p. 12) benoemt daarnaast kenmerken als 'een beperkt ontwikkeld geweten, een beperktere impulscontrole en een onrealistisch zelfbeeld'. Bovendien wordt de verstandelijke beperking door de persoon in kwestie vaak niet erkend maar eerder verhuld met stoer (verbaal) gedrag.

Naast kenmerken die beperkende gevolgen hebben zijn er ook positieve kenmerken te noemen die – hoewel niet exclusief – opvallen bij mensen met een LVB. Onderzoek van Drost³ levert de volgende kenmerken op: '(1) Vriendelijk (2) altijd in voor leuke dingen, (3) behulpzaam, (4) kunnen goed met dieren omgaan, (5) zinvol bezig willen zijn, (6) enthousiast, (7) trots op eigen prestaties, (8) vrolijk, (9) kunnen zich goed richten op één taak, (10) eerlijk en direct, (11) bereid hard te werken en (12) leggen makkelijk contact.' Drost benadrukt het belang van het zien, erkennen en inschakelen van de sterke kanten van mensen met een LVB omdat dit werkt als een 'selffulfilling prophecy' waardoor mensen met een LVB meer gaan vertrouwen op hun kracht (MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool, 2015, p. 9).

2.2 Mensbeeld: individu en gemeenschap

De westerse wereld is in hoge mate geïndividualiseerd. Verhaeghe (2012, p. 243) spreekt over een 'ver doorgedreven individualisme' gecombineerd met 'een collectief consumentisme'. De Wachter (2012, p. 26) spreekt eveneens over individualisering met als prijs 'een toenemende eenzaamheid'. Tegelijk zit er spanning tussen enerzijds een verlangen naar individualiteit en anderzijds geborgenheid (De Wachter, 2012). Verhaeghe (2012, p. 242) constateert dat er naast de behoefte aan individualiteit, er in de mens een diep verlangen leeft om 'deel te willen

---

² <https://www.kenniscentrumlvb.nl/wat-is-lvb/>

³ <https://www.slideshare.net/carolinesprenkeling/jelle-drost-inleiding-lvb-congres>

uitmaken van een groter geheel'. De mens is zichzelf niet genoeg. Zeker aan het begin (Stone, 2019) en vaak ook aan het eind van het leven is de verbondenheid expliciet zichtbaar: een mens is kwetsbaar, afhankelijk, hulpbehoevend, niet alleen fysiek, maar ook sociaal emotioneel. Anbeek (2021, p. 8) vertaalt dit vervolgens naar het alledaagse leven en spreekt over 'de moed om kwetsbaar te zijn' (*The courage to be vulnerable*) en dat juist die moed geen daad van een individu is, maar een daad van een gemeenschap. Tegelijk benoemt Anbeek de risico's en gevaren van een terugtrekkende beweging in een gemeenschap, in het bijzonder als angst en spanning de samenbindende kracht is. De verleiding om een gemeenschappelijke vijand te creëren waartegen je je gezamenlijk kunt keren is reëel, met het risico op polarisatie en uitsluiting als gevolg.

Mensen met een LVB hebben vaak te maken met beperkte sociale vaardigheden, met als gevolg dat de meerderheid van deze doelgroep deel uitmaakt van relatief weinig sociale netwerken die bovendien vaak klein zijn (Giesbers et al., 2018). Daarnaast bestaan deze netwerken veelal uit familie, zorgbegeleiders en lotgenoten. De relatie tussen mensen met een LVB en zorgbegeleiders is soms diffuus met betrekking tot de gelijkwaardigheid en wederkerigheid. Zorgbegeleiders zien mensen met een LVB zelden als behorend tot hun vriendenkring, terwijl andersom die verwachting of wens er wel kan zijn. Het kan leiden tot gevoelens van teleurstelling, exclusie en eenzaamheid (Giesbers et al., 2018). Om toch ergens bij te horen zijn mensen met een LVB gevoelig voor mensen uit deviante, gepolariseerde subculturen met verkeerde, negatieve bedoelingen. De opbrengst voor mensen met een LVB is dat ze in de subcultuur geaccepteerd worden en een bepaalde status ontvangen. Tegelijk zijn de risico's groot om betrokken te raken bij een delict (Kaal, 2013). Mensen met een LVB blijken echter niet alleen gevoelig voor negatieve invloed, maar ook voor positieve invloed door *peers*. Wanneer mensen met een LVB deelhebben aan een gemeenschap van *peers* met prosociaal gedrag dan heeft dat een positieve en stimulerende invloed op hun eigen prosociale gedrag (Wagemaker et al., 2022). Kenmerk voor mensen met een LVB is de beïnvloedbaarheid die zowel negatief als positief kan uitwerken.

2.3 Gemeenschappen

Een gemeenschap wordt gevormd door mensen die op de een of andere manier met elkaar verbonden zijn (Moonen, 2015). In sommige gemeenschappen worden we geboren (bijvoorbeeld gezin, familie, cultuur), terwijl andere gemeenschappen later op ons pad komen. In het laatste geval is er vaak een keuze is en kunnen we zelf bepalen bij welke gemeenschap we wensen in te voegen. Sommige gemeenschappen gaan een leven lang mee, terwijl andere

gemeenschappen een bepaalde periode een rol spelen in het leven (bijvoorbeeld school of werk). Ook het belang en de betekenis van een gemeenschap is divers en kan door de deelnemers van eenzelfde gemeenschap verschillend worden ervaren (bijvoorbeeld deelname aan een religieus genootschap of een plaatselijke sportvereniging). Sommige gemeenschappen zijn open en uitnodigend voor nieuwe deelnemers, terwijl andere gemeenschappen daarentegen juist gesloten zijn of moeilijk toegankelijk. Mensen vallen nooit volledig samen met een gemeenschap maar hebben tegelijk deel aan meerdere gemeenschappen (Moonen, 2015). Daarnaast geeft het deelhebben aan een gemeenschap identiteit en bepaalt het tevens wie je *niet* bent: supporter zijn van Ajax betekent dat je geen supporter bent van Feyenoord, lid zijn van de VVD betekent dat je geen lid bent van de PVDA, en lid zijn van een kerk betekent dat je geen lid bent van een moskee. Uiteraard is er de mogelijkheid dat dit gedurende het leven verschuift of verandert.

De afgelopen tien jaar is er in Nederland een explosieve groei van zorgzame gemeenschappen. Vilans et al., (2021, p. 2) stelt dat Nederland vanaf 2012 zo'n 1500 dorps- en wijkinitiatieven kent die zijn geïnitieerd met oog op welzijn, zorg en wonen. Het gaat om 'een krachtige beweging van zorgzame gemeenschappen die omzien naar elkaar'. Anbeek (2021, p. 9) geeft het 'omzien naar elkaar' urgentie als ze zegt dat mensen 'onderling afhankelijk' (*interdependent*) zijn en dat 'onze zelfstandigheid diepgaand relationeel is' (*their [people] autonomy is thoroughly relational*). Met andere woorden: omzien naar elkaar is noodzaak vanwege de aard van ons mens-zijn. Om waarlijk mens te kunnen zijn, zijn er gemeenschappen nodig die fungeren als tegenkracht tegen de angsten, spanningen en bezorgdheid in de samenleving en in onszelf. In deze gemeenschappen wordt diversiteit gewaardeerd en het openstellen naar elkaar maakt ons mens evenals het delen van onze kwetsbaarheid en onzekerheid. Anbeek (2021, p. 8-10) noemt zulke gemeenschappen 'communities-with-a-heart' omdat de sprong naar de ander het centrum of hart van het mens-zijn vormt. Drie waarden zijn cruciaal in zulke gemeenschappen: geloof, hoop en liefde. Geloof verwijst naar de uniciteit van ieder mens en de verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor elkaar. Hoop verwijst naar de mogelijkheid van vernieuwing, rechtvaardigheid, bloei en solidariteit. Liefde ten slotte verwijst naar inclusie ondanks tekortkomingen en misstappen. Vergeving is onderdeel van de liefde en geeft ieder een gezicht in plaats van naamloos af te schrijven.

Mensen met een LVB zijn over het algemeen kwetsbaar als het gaat om de sociale vaardigheden. Diversiteit wordt in de door Anbeek (2021) gedefinieerde gemeenschap positief gewaardeerd, maar is voor mensen met een LVB juist een complicerende factor. Het zelfinzicht

is vaak beperkt en daar komt bij dat het inlevend vermogen veelal minder is ontwikkeld. Verbaal doen zij zich daarentegen vaak sterk en stoer voor en bovendien kunnen zij zich over het algemeen redelijk adequaat presenteren, met als gevaar dat zij overschat en overvraagd worden door de gemeenschap (MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool, 2015). Het risico op verwarring, onbegrip, frustratie en teleurstelling over en weer is groot. Ondanks dit gegeven hebben veel mensen met een LVB de behoefte sociaal geaccepteerd te worden en willen ze graag deel uitmaken van een groep. Het is helpend als er binnen deze groep een identificatiefiguur is waarbij zij zich veilig voelen (MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool, 2015). Kortom, er is onder mensen met een LVB een duidelijke wens naar sociale acceptatie, maar juist de beperking bemoeilijkt dit, waardoor er bij deze doelgroep een verlangen is naar een identificatiefiguur, bijvoorbeeld een vader of moederfiguur.

2.4 Spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en kwetsbaarheid

De VGVZ (2015, p. 10-11) omschrijft het doel van geestelijke verzorging als volgt: ‘Doel is het bevorderen van spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en het verminderen van kwetsbaarheid. In relatie met cliënten stemmen geestelijk verzorgers af op wat anderen beweegt, en zijn ze gericht op hun bronnen, kracht en perspectief. Dit gebeurt door gesprekken, rituelen, presentie en andere ondersteunende werkzaamheden.’ Deze doelstelling is optimistisch en positief geformuleerd terwijl sommige geestelijk verzorgers zich juist zorgen maken over de uitzichtloosheid bij deze doelgroep (Mulder, 2021). Onderzoek van Kaal (2013) toont eveneens de kwetsbaarheid van mensen met een LVB aan bijvoorbeeld door erop te wijzen dat mensen met een LVB vaker in aanraking komen met justitie vanwege delinquent gedrag, en dat de kans op recidive groot is vanwege de beperking. Een belangrijke oorzaak van deze kwetsbaarheid is een onrealistisch of overschat zelfbeeld gecombineerd met ontkenning van de beperking (Kaal, 2013). Anbeek (2021) pleit niet voor een vermindering van kwetsbaarheid maar voor erkenning van kwetsbaarheid die bovendien gedeeld kan worden met anderen. Juist in de acceptatie van onze kwetsbaarheid worden we mens en wordt het leven beter leefbaar.

Het bevorderen van spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid en eigen regie veronderstelt groeimogelijkheden op deze gebieden. Verhaeghe (2012) en De Wachter (2012) waarschuwen voor een al te optimistische verwachting van de maakbare mens. Zij stellen de vraag of de hedendaagse westerse mens nog in staat is te accepteren om een beetje ‘ongelukkig te zijn’. Mensen met een LVB leven eveneens onder het juk van de maakbaarheid en worden geacht zoveel mogelijk te integreren in de reguliere samenleving (het zogenoemde

‘burgerschapparadigma’, zie bijvoorbeeld Moonen, 2015, p. 26). Dit neemt niet weg dat zij door diezelfde samenleving regelmatig en onbewust overschat en overvraagd wordt (De Wit et al., 2011) en dat de samenleving het moeilijk vindt om op een adequate manier om te gaan met de andersheid van mensen met een LVB (Bos, 2016). Kenmerk van de LVB is juist een beperkte zelfredzaamheid en een verminderde weerbaarheid tegen invloeden van buitenaf (Kaal, 2013). Er is door familieleden, zorgverleners, managers en buurtbewoners dan ook wel kritiek geuit op een al te rooskleurige voorstelling van ‘mooie diversiteit’ (Bos, 2016, p. 295). Met andere woorden: doe recht aan mensen met een LVB, niet door uitsluitend in te zetten op ‘eigen regie’ en ‘weerbaarheid’, maar daarnaast ook te accepteren en te erkennen dat er een niet te verminderen kwetsbaarheid is juist ten gevolge van de LVB. Hoe bovenstaande kritische noot zich verhoudt tot de doelstellingen van de VGVZ is nog de vraag.

3. Onderzoeksopzet en methode

Hieronder volgt een beschrijving van de onderzoeksopzet en methodiek.

3.1 Kwalitatief onderzoek

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een kwalitatieve onderzoeksmethode passend bij de aard van het onderzoek. Het onderzoek richt zich op de beleving en waardering van mensen met een LVB met betrekking tot de door hen bezochte gemeenschapsvormende activiteiten en kwalitatief onderzoek leent zich ervoor om sociale contexten te onderzoeken. De kwalitatieve onderzoeksmethode geeft handvatten om de sociale context te beschrijven en is daarmee helpend voor het verkrijgen van inzicht in – en het begrijpen van de deelnemers aan deze sociale context; wat zijn de ervaringen van de onderzoeksgroep en welke betekenissen geven zij aan die ervaringen? Dit wordt ook wel ‘het eerstepersoonsperspectief’ genoemd (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 25).

3.2 Dataverzameling

De dataverzameling heeft drie componenten: ten eerste worden er oriënterende interviews afgenomen met geestelijk verzorgers die werken met mensen met een LVB met als doel (1) zicht te krijgen op welke gemeenschapsvormende activiteiten worden geïnitieerd en georganiseerd door geestelijke verzorgers waaraan mensen met een LVB deelnemen en (2) met welk doel de geestelijk verzorger deze activiteit inzet. Ten tweede worden er focusgroepen geselecteerd en wordt de activiteit bijgewoond door de onderzoeker met als doel de activiteit mee te beleven en de deelnemers alvast een beetje te laten wennen aan de onderzoeker voordat zij worden geïnterviewd. Ten derde worden semigestructureerde groepsinterviews afgenomen met een aantal deelnemers uit de focusgroepen, met als doel zicht te krijgen op hoe mensen met een LVB de gemeenschapsvormende activiteiten beleven en waarderen.

3.2.1 Het bepalen van de steekproef

Het onderzoek wordt uitgevoerd onder mensen met een LVB die deelnemen aan een gemeenschapsvormende activiteit, die is geïnitieerd en georganiseerd door een geestelijk verzorger. Met behulp van data uit eerder onderzoek door Mulder (2021) en met behulp van verschillende netwerken van geestelijk verzorgers (VGVZ Noord- en Zuid-Holland, Geestelijk Verzorgers 's Heeren Loo (sHL) landelijk), wordt contact gelegd met geestelijk verzorgers die werkzaam zijn in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking. Vanwege de naweën van Covid-19 gedurende het onderzoek, zijn er een beperkt aantal gemeenschapsvormende

activiteiten voor mensen met een LVB operationeel. Daarom is gekozen voor een opportunistische steekproeftrekking (*convenience sampling*) met als consequentie dat achteraf verantwoording wordt afgelegd over de onderzoekseenheden die zijn opgenomen in dit onderzoek (Boeije en Bleijenbergh, 2019). De steekproef bestaat uit zeven focusgroepen. Uit de focusgroep worden mensen met een LVB gevraagd mee te werken aan een groepsinterview met maximaal vier respondenten. In totaal zijn negentien mensen met een LVB betrokken in de groepsinterviews. De grootte van de focusgroep wordt door sommigen gesteld op ‘zes tot tien participanten’ (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 78) terwijl anderen spreken over ‘vier tot acht participanten’ (Engler & Stausberg, 2013, p. 313). Een belangrijk aspect bij het bepalen van de omvang van de steekproef is het moment van verzadiging (saturatie). Dit betekent dat er bij uitbreiding van de steekproef geen nieuwe informatie meer wordt gevonden met betrekking tot de onderzoeksvraag. Het is vooraf niet eenvoudig te bepalen wanneer saturatie zal optreden. De keuze voor zeven focusgroepen met gemiddeld bijna drie deelnemers⁴ per groepsinterview is ingegeven door de volgende drie elementen: (1) de haalbaarheid binnen de omvang van deze onderzoeksstage, (2) de beperking veroorzaakt door Covid-19 en (3) het advies van Boeije en Bleijenbergh (2019) om niet in de valkuil te trappen een te grote steekproef te nemen, omdat de praktijk uitwijst dat dit nogal eens ten koste gaat van de kwaliteit van de analyse. De focusgroepen vallen uiteen in twee categorieën: kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen. Tabel 1 (p. 19) geeft een overzicht van de focusgroepen.

Alle focusgroepen voldoen aan de volgende voorwaarden: (1) het is een gemeenschapsvormende activiteit waaraan mensen met een LVB deelnemen, (2) de activiteit is geïnitieerd en georganiseerd door een geestelijk verzorger. Samengevat gaat het over activiteiten waarbij mensen op elkaar betrokken zijn rondom thema's als zingeving, identiteit, levensbeschouwing en spiritualiteit.

3.2.2 Oriënterend interview met geestelijk verzorgers

De geestelijk verzorgers worden geselecteerd en benaderd zoals hierboven beschreven (zie 3.2.1) De selectiecriteria voor de oriënterende interviews zijn dat de respondent (1) geestelijk verzorger is, (2) niet bij 's Heeren Loo Noordwijk werkt, (3) werkt met mensen met een LVB, en (4) betrokken is bij de initiatie, organisatie en uitvoering van gemeenschapsvormende activiteiten. Er worden in totaal achtenveertig geestelijk verzorgers uit heel Nederland

---

⁴ Bij vier groepsinterviews verschenen minder respondenten dan verwacht; volgens de betreffende geestelijk verzorgers een typerend kenmerk van mensen met een LVB. Te veel spanning is vaak een oorzaak om niet op te komen dagen.

persoonlijk benaderd en zij zijn werkzaam bij zeventien verschillende organisaties. Achtendertig geestelijk verzorgers uit veertien verschillende organisaties reageren. Twintig geestelijk verzorgers geven aan geen gemeenschapsvormende activiteit te hebben voor mensen met een LVB (ook niet voor Covid-19). De overige achttien hebben acht verschillende soorten gemeenschapsvormende activiteiten waaraan mensen met een LVB deelnemen. Een overzicht volgt in hoofdstuk 4.2 (p. 24).

Tabel 1: Overzicht focusgroepen

Activiteit	Organisatie	Plaats	Aantal respondenten
<i>Kerkdiensten/vieringen</i>			
Kerkdienst	Esdégé Reigersdaal	Heerhugowaard	1
Kerkdienst 'De Wiekenviering'	's Heeren Loo	Geldermalsen	4
Huiskamerviering	Amsta	Amsterdam	4
Kapelviering	Iipse de Bruggen	Nieuwveen	3
<i>Gespreksgroepen</i>			
'Mijn Kijk op het Leven'	Dichterbij	Nijmegen	4
'Samen Eten, Samen praten'	Trajectum	Eefde	2
Gespreksgroep	Iipse de Bruggen	Nieuwveen	1
Totaal aantal respondenten			19

Van de achttien geestelijk verzorgers zien er zeven mogelijkheden om mee te doen aan dit onderzoek. De geselecteerde geestelijk verzorgers worden door middel van telefoneren of videobellen geïnterviewd over de vraag welke gemeenschapsvormende activiteit zij organiseren en uitvoeren en of de activiteit wordt bezocht door mensen met een LVB. Voorafgaand aan het interview is een korte lijst met onderwerpen opgesteld (semigestructureerd). Drie vragen vormen de kern: (1) 'Welke gemeenschapsvormende activiteiten organiseert de geestelijk verzorger waaraan ook mensen met een LVB deelnemen?' (2) 'Welk(e) doel(en) beoogt de geestelijk verzorger met deze activiteit?' (3) 'Zijn er mogelijkheden om aan dit onderzoek mee te doen?' Op grond van deze drie vragen is de topiclijst voor het interview opgesteld, vervolgens afgestemd met scriptiebegeleider dr. A.

Mulder, en ten slotte definitief vastgesteld (zie bijlage 1, p. 48). Na het interview wordt afgestemd of – en, zo ja, hoe deze groep kan meewerken als focusgroep aan dit onderzoek. De betreffende geestelijk verzorger stemt af of er deelnemers bereid zijn mee te doen met een groepsinterview.

3.2.3 Semigestructureerd groepsinterview met mensen met een LVB

Om iedereen voldoende aan het woord te laten worden er maximaal vier respondenten per focusgroep geïnterviewd. Als meetinstrument wordt een topiclijst gebruikt waardoor het interview enige structuur krijgt. De interviewvragen zijn voortgekomen uit de onderzoeksvraag en deelvragen. Ze beogen zicht te krijgen op hoe mensen met een LVB de activiteit beleven, waarderen en betekenis geven. Nadat de gevisualiseerde topiclijst is opgesteld wordt samen met een deskundig medewerker van de afdeling Totale Communicatie, 's Heeren Loo Noordwijk, gespecialiseerd in communicatie met mensen met een LVB, de lijst bruikbaar gemaakt (zie bijlage 3, p. 50). Omdat het interview semigestructureerd is, blijft er voldoende ruimte voor de eigen inbreng van de deelnemers. De deelnemers van de focusgroep discussiëren onder leiding van een moderator (Boeije en Bleijenbergh, 2019). In dit onderzoek is de onderzoeker de moderator. De keuze voor een groepsinterview heeft de voorkeur boven individuele interviews, omdat de 'sociale gebeurtenis en [...] de gegevens die eruit voortkomen wel eens een betere afspiegeling zijn van de sociale realiteit dan gegevens die zijn verzameld in een niet-sociale setting' (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 79). Desalniettemin waren twee interviews met slechts één respondent, omdat er minder respondenten verschenen dan vooraf verwacht.

Uiteraard krijgen de deelnemers van de focusgroep duidelijke en volledige informatie over de aard en het doel van het onderzoek. Bovendien wordt in verband met de privacy toestemming gevraagd om de interviews met geluid op te nemen zodat, na transcriptie, de data anoniem kan worden gebruikt voor de analyse. Met andere woorden: met de ondertekening van het *informed consent*, verklaart de respondent begrijpelijk te zijn geïnformeerd over (1) het doel van het onderzoek, (2) hoe de data wordt verwerkt, en (3) de rechten van de respondent. Daarnaast verklaart de respondent met de ondertekening akkoord te gaan met de geluidsopname van het interview (zie bijlage 2, p. 49).

Bij de voorbereiding van het interview moet rekening worden gehouden met de beperkingen van mensen met een LVB. MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool (2015, p. 13) geeft belangrijke tips met betrekking tot de communicatie met mensen met een LVB: 'Spreek in korte zinnen, pas het tempo aan, één onderwerp tegelijk, wees concreet, herhaal

waar nodig, geef de tijd, ga na of je elkaar begrijpt, gebruik plaatjes/afbeeldingen, luister aandachtig en vraag door'. De Wit et al. (2011) voegt toe erop te letten dat het taalgebruik en de benadering niet kinderachtig wordt, en wijst erop alert te zijn op het synchroon lopen van verbale en non-verbale communicatie. Douma et al. (2014) waarschuwt tegen suggestieve vraagstelling. Zowel in de voorbereiding als in de uitvoering van de interviews worden deze tips ter harte genomen.

Tijdens de uitvoering van het interview checkt de onderzoeker vooraf of iedereen comfortabel en ontspannen is. Ook zorgt de onderzoeker voor wat lekkers bij de koffie. Daarna wordt uitgelegd tot hoe laat het interview ongeveer duurt en hoeveel vragen er zijn. Duidelijkheid en structuur zijn voor mensen met een LVB belangrijk. De vragen, inclusief visualisering, staan op een tablet en de tablet staat op tafel, zodat iedereen weet hoe ver we zijn in het interview. Om zo concreet en duidelijk mogelijk te zijn verwijst de onderzoeker regelmatig naar wat we samen hebben beleefd tijdens de activiteit, zonder suggestief te zijn. De onderzoeker probeert zoveel mogelijk weg te blijven van abstract en metaforisch denken en spreken, want dit is voor veel mensen met een LVB problematisch (MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool, 2015). Alles wat wordt gezegd neemt de onderzoeker serieus zodat niemand het gevoel krijgt 'dom' te zijn. Als iemand een vraag niet of moeilijk kan beantwoorden, dan ligt dat aan de vraag en niet aan degene die antwoord probeert te geven.

Na het groepsinterview worden de gegevens inductief gecodeerd (zie bijlage 5, p. 235 en 6, p. 415). Dit betekent dat de codes voortkomen uit de transcripties. Op deze manier wordt getracht zo dicht mogelijk bij de respondenten te blijven. Desalniettemin stellen Boeije en Bleijenbergh dat 'de data niet voor zich spreken. De onderzoekers spelen een actieve rol, waarbij denken, combineren, lezen en kennis erg belangrijk zijn' (2019, p. 99).

3.2.4 Kwaliteitsbewaking

Boeije en Bleijenbergh (2019) wijzen op de risico's en bedreigingen als het gaat om de validiteit en betrouwbaarheid van kwalitatief onderzoek.

De eerste bedreiging is 'dat we in kwalitatief onderzoek flexibele methoden van dataverzameling hanteren' (Boeije en Bleijenbergh (2019, p. 154). Dit is de kracht van kwalitatief onderzoek, het wordt op maat gemaakt, maar tegelijk is het ook een zwakte: letterlijke herhaalbaarheid is erg lastig, wat consequenties heeft voor de betrouwbaarheid van het onderzoek. Om de betrouwbaarheid toch te waarborgen worden drie componenten ingezet: (1) oriënterende interviews met geestelijk verzorgers, (2) het bijwonen van de gemeenschapsvormende activiteiten, en (3) groepsinterviews met maximaal vier respondenten

uit de focusgroepen. Daarbij worden de verschillende onderdelen uit het onderzoek herhaald (iteratief proces), totdat de vraagstelling kan worden beantwoord (Verhoeven, 2018).

Een tweede bedreiging komt voort uit de betrokkenheid van de onderzoeker in het onderzoek en de methodiek. ‘De onderzoeker vormt zelf het meetinstrument’ (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 155). De onderzoeker kan zich gedurende het onderzoek meer en meer verwant gaan voelen met de onderzoeksgroep en vice versa. Een mogelijk gevolg is ‘dat waarnemingen systematisch een bepaalde richting gaan’ en dat is een risico voor de validiteit (Boeije en Bleijenbergh, 2019). Des te vager de scheidslijn tussen onderzoeker en onderzoeksgroep, des te groter het risico op een gekleurde interpretatie van de waarneming. Om het risico op subjectiviteit zo klein mogelijk te houden, wordt zoveel mogelijk gesystematiseerd, bijvoorbeeld door gebruik te maken van topiclijsten tijdens de observaties en tijdens de interviews. Daarnaast is het belangrijk om te blijven reflecteren op de eigen waarden en normen die deel zijn van de onderzoeker en die meekomen in het onderzoek.

Een derde bedreiging is de eerdergenoemde verandering van gedrag in aanwezigheid van een onderzoeker. Dit wordt ‘reactiviteit’ genoemd (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 156) en heeft eveneens invloed op de validiteit van het onderzoek. Als de onderzoeker ‘langer onder de mensen (de onderzoeksgroep) is’ heeft dat als gevolg dat het gedrag van de onderzoeksgroep normaliseert. In dit onderzoek wordt daarom gekozen voor twee contactmomenten: (1) het bijwonen van de activiteit; de deelnemers met een LVB raken enigszins vertrouwd met de onderzoeker, en (2) het interview met de respondenten. Het vertrouwd raken met de onderzoeker draagt bij aan normalisatie en het vrijuit spreken tijdens het interview.

Een vierde bedreiging is de betrokkenheid van de onderzoeker bij de analyse en de oncontroleerbaarheid van dit proces. De onderzoeker speelt een grote rol in het selecteren en ordenen van de data (Boeije en Bleijenbergh, 2019). Dit is onvermijdelijk bij kwalitatief onderzoek. Het proces van analyseren is niet of nauwelijks te standaardiseren en het geeft de conclusies een zekere mate van subjectiviteit. Het gevolg is dat het moeilijk te bepalen is of de interpretaties van de onderzoeker ‘geldig zijn en recht doen aan het onderwerp van onderzoek’ (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 156). Belangrijk in dit verband is het reflectieve vermogen van de onderzoeker met betrekking tot de eigen opvattingen, overtuigingen, ideeën en persoonlijke eigenschappen die meekomen in het opzetten en uitvoeren van het onderzoek (Boeije en Bleijenbergh, 2019).

4. Resultaten

4.1 *Gemeenschapsvormende activiteiten*

De gemeenschapsvormende activiteiten van de achttien benaderde geestelijk verzorgers verschillen zowel qua vorm als inhoud. In totaal zijn er acht verschillende activiteiten te onderscheiden waarvan er vijf onder de noemer ‘gespreksgroep’ vallen.

De kerkdiensten, vieringen en huiskamervieringen in dit onderzoek zijn geloofsgemeenschappen vanuit de protestants-christelijke en rooms-katholieke traditie. De Gespreksgroepen Algemeen gaan inhoudelijk over thema’s als ‘wonen’, ‘werk’, ‘vriendschap’, ‘geloof’ enzovoorts. De Themagespreksgroep Rouwverwerking is speciaal ingesteld voor mensen met een LVB die met elkaar in gesprek willen over verlieservaringen. De Themagespreksgroep Dilemma’s is ingesteld voor mensen met een LVB die samen willen nadenken over complexe vraagstukken. De Gespreksgroep Rond de Maaltijd is geen georganiseerde activiteit. De geestelijk verzorger sluit zonder agenda aan bij de maaltijd van mensen met een LVB die in een gezamenlijk huis wonen. Gespreksgroep Seizoenslunch is vier keer per jaar en heeft als focus wat er het afgelopen seizoen allemaal is gebeurd en het komende seizoen staat te gebeuren. Traject Kerksafari is een groepje mensen met een LVB die kerken bezoekt en vervolgens voorgangers/pastores uitnodigt voor de maaltijd bij hen thuis. De Bibliodramagroepen zijn ingesteld voor mensen met een LVB die liever fysiek bezig zijn dan met taal. Het is een vorm van jezelf verplaatsen in – en vervolgens uitspelen van een verhaal. Tabel 2 (p. 24) geeft een overzicht van de verschillende gemeenschapsvormende activiteiten.

4.2 *Doelstellingen gemeenschapsvormende activiteiten focusgroepen*

Hieronder volgen de doelstellingen met betrekking tot de gemeenschapsvormende activiteiten, geformuleerd door de geestelijk verzorger van de betreffende locaties:

Kerkdienst, Esdégé-Reigersdaal, Heerhugowaard: ‘Wij doen vieringen die ons inziens voor alle gezindten zijn. We hopen daarmee cliënten aandacht te geven en aan te sluiten bij hun (geloofs) beleving. [...] Het gaat om het creëren van een open en veilige sfeer waarbij een ieder zich zelf kan zijn. En contact kan maken op de horizontale en verticale lijn. Zodat we gezien worden!!!’. Samengevat zijn er vijf doelen: (1) bevorderen inclusie, (2) aansluiten bij leefwereld, (3) erkennen van alle deelnemers, (4) stimuleren onderlinge verbondenheid en (5) stimuleren verbondenheid met God.

Tabel 2: Overzicht verschillende gemeenschapsvormende activiteiten

Soort activiteit waaraan mensen met een LVB deelnemen	Aantal gv'ers met deze activiteit
Kerkdiensten, vieringen en huiskamervieringen	11
Gespreksgroepen Algemeen	5
Themagespreksgroep Rouwverwerking	1
Themagespreksgroep Dilemma's	1
Gespreksgroep Rondom de Maaltijd	1
Gespreksgroep Seizoenslunch	1
Traject Kerksafari	1
Bibliodramagroepen	2
Totaal aantal gemeenschapsvormende activiteiten	23

Kerkdienst 'De Wiekenviering', 's Heeren Loo, Geldermalsen: 'Doelen voor mij in de Wiekenviering zijn: samen het leven vieren, iedereen is welkom, fijne sfeer (een viering is o.a. geslaagd als iemand van EMB onrustig binnenkomt en rustig slapend weggaat), dat we verhalen uit de bijbel als leidraad nemen (gezien de christelijke grondslag van 's Heeren Loo) maar daar een boodschap uithalen die universeel is.' Samengevat zijn er vier doelen: (1) samen vieren, (2) bevorderen inclusie, (3) fijne sfeer creëren en (4) aansluiten bij leefwereld.

Huiskamerviering, Amsta, Amsterdam: 'Ik organiseer bijeenkomsten en vieringen zodat bewoners gemeenschap kunnen ervaren, zich een gemeenschap kunnen voelen en gezamenlijk sfeer kunnen proeven. Vieringen en bijeenkomsten geven bewoners een gevoel van gehoord worden en verbondenheid. Bewoners vinden hierin de mogelijkheid om verdriet en vreugde met elkaar te delen.' Samengevat zijn er drie doelen: (1) stimuleren onderlinge verbondenheid, (2) fijne sfeer creëren en (3) plek creëren waar verdriet en vreugde kan worden gedeeld.

Gespreksgroep 'Mijn Kijk op het Leven', Dichterbij, Nijmegen: 'Jij vroeg wat het doel was, nou ben ik niet zo van doelen... omdat ik dan eh... over het hoofd zou kunnen zien wat er gebeurt. Ik vind de psycholoog is van het doel hè. En ik ben vooral van 'er zijn' en ik hoop dat ik ze kan bewegen in... we gaan het hebben over 't werk... over werk, school, de taken, de hobby's, het spel hè, dus eh...ja, wat de inspanning, de rust, de talenten, wat heb je... En wat ik ook hoop is dat we ook een beetje eh... kunnen komen... wat we ook wel altijd erg geneigd

zijn bij Dichterbij is vooral te kijken van eh... werk is zingeving, maar wat is dan de zingeving van wat je doet? Dat stukje. Dat zou ik leuk vinden als we dat kunnen delen. En jij hebt daar natuurlijk ook een verhaal over wat daar prachtig inpast. Ja, dus, nou ja misschien dat we op zo'n manier ook kunnen puzzelen, dat is eigenlijk mijn inzet. Dat is niet mijn doel want dan schiet denk ik... dan doe ik hetzelfde wat iedereen altijd doet. D'r moet van alles, terwijl ik denk: nou als het eens een ander kant op beweegt, dat zou ook zo maar kunnen hè... ik ga niet eh... persen of drukken want dan ben ik ook iedereen kwijt. [...] We bewegen met elkaar mee. [...] Dus het gaat om... om bewustwording... om gevoelig worden voor... voor... de dingen die je doet en dat je ook niet alleen bent in de wereld zo hè. En 'ik en die ander' en hoe doe je dat dan allemaal met elkaar want het is natuurlijk ook absoluut een gedoetje hè, dat leven... dat is wel mijn uitgangspunt.' Samengevat vindt deze geestelijk verzorger 'er zijn' en 'ontspannen meebewegen' belangrijker dan het nastreven van doelen. Secundair toch de volgende doelen: (1) Aansluiten bij leefwereld, (2) samen puzzelen over zingeving, (3) inleven in de ander en (4) respecteren van de ander.

Kapelviering, Ipse de Bruggen, Nieuwveen: 'Via symbolen, gebaren, gezang en gebed een moment van bezinning en verdieping aanbieden aan de aanwezigen.' Samengevat zijn er twee doelen: (1) bezinning aanbieden en (2) verdieping aanbieden.

Gespreksgroep 'Samen Eten, Samen Praten', Trajectum, Eefde: 'De doelstelling is: samen praten over een verzonnen situatie die voor hen herkenbaar is, proberen in te leven in de ander, leren dat er verschillende keuzes zijn en dat er geen 'de waarheid' is, iets leren over waarden, leren vrijuit te spreken, nadenken over wat de situatie voor hen betekent, hebben ze zelf ook zoiets meegemaakt?' Samengevat zijn er vijf doelen: (1) aansluiten bij leefwereld, (2) inleven in de ander, (3) respecteren van de ander, (4) leren je stem te laten horen, (5) levensgebeurtenissen leren duiden.

Gespreksgroep, Ipse de Bruggen, Nieuwveen: 'Voor mensen met een ernstige verstandelijke beperking richt het religieuze en/of spirituele leven zich vooral op het beleven en ervaren van nabijheid van anderen, liefde en stilte, gevoed vanuit Christelijke, oecumenische en interreligieuze achtergronden. Dit wordt extra benaderd in de tweewekelijkse gespreksgroepen. Deze staan onder leiding van de geestelijk verzorger. De gespreksgroepen staan in het teken van het vieren van de blijdschap om het samen zijn en wie we zijn in dankbaarheid naar God. Vanuit deze basis wordt religieuze en/of spirituele beleving aangeboden, wordt stilgestaan bij de verwerking van life-events en kunnen sociale verhoudingen een religieuze en/of spirituele betekenis krijgen.' Samengevat zijn er vier doelen:

(1) stimuleren onderlinge verbondenheid, (2) plek creëren waar verdriet en vreugde kan worden gedeeld, (3) stimuleren verbondenheid met God en (4) levensgebeurtenissen leren duiden.

4.2.1 Resultaten gedestilleerd uit de doelstellingen

Allereerst is het van belang op te merken dat de onderzochte gemeenschapsvormende activiteiten gericht zijn op verschillende doelgroepen. Sommige zijn speciaal ontwikkeld voor mensen met een LVB terwijl andere inhoudelijk zijn afgestemd op mensen met een matige tot ernstige verstandelijke beperking. Ondanks het verschil in niveau bij de laatste groep doen er toch ook mensen met een LVB mee aan de betreffende activiteit. Tabel 3 geeft een overzicht van de verschillende activiteiten en op welke doelgroep het is gericht.

Tabel 3: overzicht doelgroepgerichtheid gemeenschapsvormende activiteiten

Activiteit ontwikkeld voor mensen met een LVB	Activiteit ontwikkeld voor mensen met een matige tot lichte verstandelijke beperking
	Kerkdienst Esdégé Reigersdaal
	De Wiekenviering 's Heeren Loo
	Kapelviering Ipse de Bruggen
Huiskamerviering Amsta	
'Mijn Kijk op het Leven' Dichterbij	
'Samen Eten, Samen Praten' Trajectum	
	Gespreksgroep Ipse de Bruggen

Samengevat: vier van de zeven activiteiten zijn qua vorm en inhoud gericht op mensen met een matige tot ernstige verstandelijke beperking, drie specifiek op mensen met een LVB.

Vervolgens kan worden opgemerkt dat de geestelijk verzorgers van de zeven focusgroepen samen vijftien doelen hebben geformuleerd met betrekking tot de door hen georganiseerde en geïnitieerde gemeenschapsvormende activiteit. Er zijn doelen die specifiek kerkdienst/viering gerelateerd zijn, daarnaast zijn er doelen die specifiek gespreksgroep gerelateerd zijn en ten slotte zijn er doelen die gerelateerd zijn aan beide gemeenschapsvormende activiteiten. Tabel 4 (p. 27) geeft een overzicht van de samengevatte doelstellingen geformuleerd door de geestelijk verzorgers van de betreffende activiteit.

Tabel 4: Doelstellingen geestelijk verzorgers focusgroepen

Doelen geestelijk verzorgers	Kerkdienst/Viering	Gespreksgroep	Beide
1. Bevorderen inclusie	Kerkdienst ER Wiekenv sHL		
2. Aansluiten bij leefwereld			Kerkdienst ER Wiekenv sHL Mijn Kijk Db SESP Tr
3. Erkennen van alle deelnemers	Kerkdienst ER		
4. Stimuleren van onderlinge verbondenheid			Kerkdienst ER Hkv Amsta Gespreksg Ipse
5. Stimuleren verbondenheid met God			Kerkdienst ER Gespreksg Ipse
6. Samen vieren	Wiekenv sHL		
7. Creëren van fijne sfeer	Wiekenv sHL Hkv Amsta		
8. Plek creëren waar verdriet en vreugde kan worden gedeeld			Hkv Amsta Gespreksg Ipse
9. Samen puzzelen over zingeving		Mijn Kijk Db	
10. Inleven in de ander		Mijn Kijk Db SESP Tr	
11. Respecteren van de ander		Mijn Kijk Db SESP Tr	
12. Aanbieden bezinning	Kapelv Ipse		
13. Aanbieden verdieping	Kapelv Ipse		
14. Leren je stem te laten horen		SESP Tr	
15. Leren duiden levensgebeurtenissen		SESP Tr Gespreksg Ipse	
Aantal doelen:	6	5	4

Verklaring Tabel 4:

Blauw: Kerkdienst/Viering

Rood: Gespreksgroep

Kerkdienst ER = Kerkdienst Esdégé Reigersdaal

Wiekenv sHL = De Wiekenviering 's Heeren Loo

Hkv Amsta = Huiskamerviering Amsta

Mijn Kijk Db = Gespreksgroep 'Mijn Kijk op het Leven' Dichterbij

Kapelv Ipse = Kapelviering Ipse de Bruggen

SESP = Gespreksgroep 'Samen Eten Samen Praten' Trajectum

Gespreksg Ipse = Gespreksgroep Ipse de Bruggen

Het is duidelijk dat de geestelijk verzorgers andere woorden gebruiken om de doelstellingen voor de gemeenschapsvormende activiteiten te formuleren dan de woorden waar de VGVZ voor kiest. Dit wil overigens niet zeggen dat ze los staan van elkaar. In hoofdstuk 5.2 (p. 36) wordt nader ingegaan op overeenkomsten en verschillen.

4.3 Resultaten gedestilleerd uit de groepsinterviews

Hieronder volgen systematisch de resultaten na codering en categorisatie van de interviews. Per rubriek worden consequent allereerst de resultaten geldig voor de kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen gepresenteerd, vervolgens de resultaten geldig voor alleen de kerkdiensten/vieringen en ten slotte de resultaten geldig voor alleen de gespreksgroepen.

4.3.1 Algemene beleving van de gemeenschapsvormende activiteit

Kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen: veertien respondenten beleven de gemeenschapsvormende activiteit als ‘gezellig’, ‘leuk’ en ‘fijn’ en zij vertellen bovendien dat het hen blij maakt als ze de activiteit bezoeken. Voor sommigen heeft dat vooral met de gemeenschap te maken:

- (1) *“Nou, gezellig... Ik vind dat heel gezellig om daarheen te gaan [...] anders moet ik allenig eten...”* (6H:1-2)⁵
- (2) *“Dat ik voor de gezelschap is heel gezellig, lekker met z’n allen kletsen en helpen elkaar steunen, er voor elkaar zijn altijd.”*⁶ (3N:3)
- (3) *“Het is weleens dat ze het af moeten kappen, want dan is het zo gezellig! [...] Het is heel gezellig!”* (4M:21)

Voor anderen heeft het vooral te maken met de goede sfeer tijdens de activiteit:

- (1) *“Dus ik vind de kerkdienst de sfeer hartstikke leuk.”* (1R:2)
- (2) *“Ja, wel leuk eigenlijk... [...] gewoon met z’n allen samenzijn [...] Ja, ja wel leuk, gezellig... ja... de sfeer is ook heel gezellig ook wel met zo’n groepje.”* (4D:5)

Drie respondenten beleven de gemeenschapsvormende activiteit als druk en rumoerig:

- (1) *“Ik kan zelf ook wat minder tegen lawaai en drukte, omdat je misschien ook ouder wordt... hè, dat zal ook nog wel meespelen...”* (2F:10)
- (2) *“Soms vind ik het wel een beetje druk [...] iedereen praat toch wel een beetje door elkaar heen en langs elkaar heen. Dus dat is wel moeilijk...”* (4M:3)

---

⁵ De verwijzing is als volgt: interview 6, respondent H, pagina 1-2 (zie bijlage 4, vanaf p. 51).

⁶ Deze en volgende citaten geven de exacte weergave van het uitgesprokene ook al zijn de zinnen niet altijd correct geformuleerd.

Kerkdiensten/vieringen: twaalf respondenten beleven de gemeenschapsvormende activiteit als een plaats om verdriet en blijdschap te adresseren:

(1) *“Vooraf op 4 november. Elk jaar op 4 november ben ik extra verdrietig en dan vier ik het ook. Dan koop ik een blikje cola en een stukje taart. En een kaarsje en een beetje Koran lezen, bidden met God... effe bidden... beetje bidden...”* (3N:6)

(2) *“Dat je... dat je toch weer bijna jarig wordt... dat is wel ook binnenkort... ja... binnenkort ben ik ook bijna jarig [...] Ja, en ik heb ook... gisteren had ik een... hele mooie jurk had ik... mooie jurk had ik ook voor m'n verjaardag kunnen passen... Een splinternieuwe! Een hele mooie [...] ik vind het leuk om dat allemaal te vertellen.”* (7S:4-5)

Twaalf respondenten beleven de gemeenschapsvormende activiteit als een plek om geloof te delen en te vieren:

(1) *“Het is eh... het is toch ook... je komt samen, en je doet het geloof samen, maar je ziet elkaar gelijk ook even. Dat is ook wel iets belangrijks [...] En dan kun je samen het geloof vieren.”* (2F:2)

(2) *“Ik geloof in God en ik wil nog steeds dat je er nog bij stilstaat dat je gelooft en daarom vind ik de viering vind ik gewoon... het doet me goed. En dat je er met meer mensen erover kan praten. Enne... ja daarom eigenlijk.”* (3J:1)

Twee respondenten beleven de gemeenschapsvormende activiteit als een plek van vertrouwelijkheid:

(1) *“Dus zeg maar van dat je niet bang hoeft te zijn dat het wordt doorverteld of eh... zulke dingen. Dat vind ik heel fijn [...] dan wordt het niet gelijk niet door verklapt [...] ook privacy dingen bijvoorbeeld.”* (1R:13)

(2) *“Nou ja... eh... ze komt ook even langs de kamer... en dan even bijpraten... en je kan... je hart ook even uitstorten, zonder dat het nou verder dan die kamer komt [...] Maar soms is het ook wel fijn als het eens niet altijd gelijk opgeschreven wordt [...] Jaa... overal eh... kunnen ze het overal lezen... dat maakt het ook nogal eens... denk je van eh... is dat nou eh... Je geeft dan automatisch misschien al toestemming van: oh lees dit maar... Maar je denkt ook weleens van: nou... is dat wel fijn?”* (2F:26-27)

Gespreksgroepen: één respondent beleeft de gemeenschapsvormende activiteit als een plek om te leren met dilemma's om te gaan:

“Je kan er wat van leren van dilemma's.” (6A:3)

4.3.2 Beleving van verbondenheid met elkaar

Kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen: elf respondenten vertellen dat ze de verbondenheid ervaren in het kennen en soms beter leren kennen van de andere deelnemers door de gemeenschapsvormende activiteit:

(1) *“Ja, ik ken heleboel bezoekers... ik ben heel erg betrokken bij de bezoekers ook, zijn ook vrienden van mij ook [...] dus eh... zo voel ik mij verbonden dan weer ook [...] Dat vind ik ook heel fijn... kan ik er ook mee delen ook... daar kan ik ook mee delen... Als er momenten zijn geweest ook...”* (5H:10-11)

(2) *“En je leert elkaar ook kennen, hoe ga ik met die dingen om en hoe ga ik met die om. En hoe gaat hij met diegene om. Wat is zijn voorkeur daarin, wat is mijn voorkeur? Zal ik het niet doen, zal ik het wel doen? Dan weet je ook dat als je een dag later bij diegene komt wat je niet moet doen en wat je wel moet doen. Want je leert elkaar kennen op dilemma's en op dingen handelen.”* (6A:6)

Elf respondenten vertellen dat ze verbondenheid ervaren in de acceptatie van elkaar:

(1) *“Kijk eh... voor mij is 't eh... medebewoners eigenlijk waar ik contact mee heb enne... ja... je ziet het niet gelijk aan me, maar ik heb ook een verstandelijke beperking... [...] En dat eh... enne... ja da's ook een klik die je dan hebt wel [...] Maar eh... ik... ik heb zelf ook een beperking en dat zie je eigenlijk... dat geeft ook de band zeg ik dan weleens. En dat zie je niet altijd gelijk bij mij, maar... kijk...”* (2F:23-24)

(2) *“Maar iedereen neemt... iedereen houdt... laat zich in elkaars waarde. Dus als jij iets hebt wat... gaat die ander niet bekritisieren [...] En als je problemen hebt dan kan je altijd bij de één terecht”* (4M:20)

(3) *“We mankeren allemaal wat, maar je moet het toch met mekaar doen”* (6H:11)

Vijf respondenten ervaren verbondenheid in het elkaar helpen:

(1) *“Elkaar goed steunen en elkaar goed helpen... bidden voor mensen die overleden zijn...”* (3N:2)

(2) *“Sta ik daar en eh... zit te kwijlen en dan doe ik... doe ik een doekje over de mond... ja... [...] Ja, dan ga ik helpen. Ik vind het leuk om iemand te helpen. Ik wil graag iemand zo helpen...”* (7S:9-10)

Kerkdiensten/vieringen: drie respondenten ervaren weinig of geen verbondenheid omdat ze de andere deelnemers niet kennen:

(1) *“Ik heb niks mee te maken, ik ken ze niet.”* (2J:22)

(2) *“Nee, ik ken niet iedereen [...] Nou, dat je... dat je ook gezellig wil eh... met elkaar optrekken. En dat heb je dan niet.”* (5A:8)

Twee respondenten ervaren een verstoring van de verbondenheid omdat ze last hebben van het gedrag van andere deelnemers:

(1) *“Nee, daar heb ik niet zoveel mee... [...] vooral die ene, die gilt zo hard [...] vind ik heel vervelend ja.”* (2L:24)

(2) *“Meestal vroeger bij ons in de kerk moest je dan... netjes lopen en alles... maar da's hier niet zo dus, dat vind ik... dat vind ik een beetje jammer [...] door die ziektes en alles en verder weet ik niet precies.”* (5R:15)

Gespreksgroepen: Drie respondenten ervaren verbondenheid in het luisteren naar elkaar:

(1) *“Ze luisteren allemaal naar elkaar dus [...] Tuurlijk is dat belangrijk... da's heel belangrijk dat je goed naar elkaar luistert.”* (6H:9)

(2) *“Ik ben heel slecht in luisteren, ik praat altijd overal doorheen, dus dan is, dan leer je dat tussendoor leer je dan ook gewoon anderen ook aan het woord te laten. En niet elke keer er doorheen te zitten. En dan wijzen ze je erop van: nu even niet, maar... iemand anders aan het woord zeg maar. En dan ga je nadenken zo van: ja... dat iemand anders ook wel hun verhaaltje wil doen.”* (4M:2)

4.3.3 Beleving van verbondenheid met de geestelijk verzorger

Kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen: tien respondenten ervaren verbondenheid in het luisterend oor van de geestelijk verzorger:

(1) *“Daar is altijd iemand die erbij zit die naar je wil en kan luisteren. En dat vind ik heel prima.”* (1R:6)

(2) *“Ja, die helpt overal mee als je 't moeilijk hebt. En ergens lastig hebt kan je alles zeggen.”*
“Daar [geestelijk verzorger] kun je ook mee praten [...] Ja, kijk als je ergens met problemen zit dan kun je wel mee praten [...] Jaaa... kijk ik moet wel... ik moet af en toe... ik moet zelf wel aangeven... ik moet wel praten want kijk ik kan niet te lang... bij me houden. Want dan is mijn lontje heel kort [...] Dan is m'n stoplicht al rood.” (4F:23-24)

Zeven respondenten ervaren verbondenheid met de geestelijk verzorger in de met aandacht voorbereide activiteit en de inschakeling van de deelnemers:

(1) *“Dan weet je waar je staat. En waar je zit. En weet je hoe er gewerkt wordt met je samen. Dan weet je oh... ga je vandaag dat doen of eh... dat regelen voor je of waar we over hebben en dat is waarom ik het heel belangrijk vind”* (1R:11)

(2) “Ze doet het op een leuke manier [...] ik vind dat ze het heel leuk doet en vrolijke eh... hoe noem je dat... eh... [...] liturgie noem je dat toch?!” (3J:8)

4.3.4 Beleving van eigen inbreng in de gemeenschapsvormende activiteit

Kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen: vier respondenten ervaren dat ze zelf inbreng hebben tijdens de gemeenschapsvormende activiteit omdat ze een taak of functie hebben of krijgen gedurende de activiteit:

(1) “En daarbij zijn we ook eh... één keer in de zoveel tijd zijn we... ben ik een misdienaar ook... Misdienaar dan ga je samen de mis dienen. Dan ben je ook acoliet... acoliet is ook een soort misdienaar... [...] Vind ik ook heel bijzonder om dat mee te maken... om dat te doen ook ja [...] Met de tafel klaarmaken ook... met het brood aangeven van Jezus... dan ben je helemaal verbonden ook daarin...” (5H:13)

(2) “Ze staan altijd eh... open... voor leuke dingetjes zoals eh... ik heb met m'n pb'er overlegd en – naam geestelijk verzorger – overlegd dat ik ook bijgerechtjes ga maken... of dat ik ook zeg van nagerechtje ga maken... of een tussendoor gerechtje erbij... en anderen mogen dat ook doen.” (6A:3)

Kerkdiensten/vieringen: elf respondenten ervaren bij het aansteken van de kaarsen dat ze zelf iets kunnen inbrengen tijdens de gemeenschapsvormende activiteit:

(1) “Ja ik doe vaak ook wel... nu heb ik geen kaarsje aangestoken... ik doe vaak ook wel eh... ja... voor de oorlog in de Oekraïne of iets wat op dat moment van belang is. [...] Ja, maar ook dingen dichtbij eh... voor het huis als er iemand ziek is... als iemand een steuntje in de rug nodig heeft... Laatst was een medebewoner in het ziekenhuis, toch eh... geholpen moest op de woning... daar steek je dan een kaarsje voor aan, vind ik belangrijk... die geef je dan een steuntje [...] Ja, nou ja, je geeft diegene even een lichtje mee voor onderweg.” (2F:14-15)

(2) “Ja, het gevoel dat je met de anderen deelt, dingen [...] Dat ze zich ook kunnen uiten met een kaarsje branden ofzo... ja, 't maakt me emotioneel. We hebben zelf ook heel veel meegemaakt... J en ik...” (3G:15)

(3) “Gaan we een eh... een kaars... een kaars... op tafel en dan mogen we zingen... over Vader God... En praten [...] Af en toe aansteken en dan in de rondte geven [...] dan mag je... over praten...” (7S:2-3)

Eén respondent ervaart ruimte voor eigen inbreng omdat de geestelijk verzorger naar haar advies luistert:

“Ik heb de vorige keer tegen – naam geestelijk verzorger – gezegd: als het over de liefde gaat, even iedereen uitleggen dan begrijpen ze je wel, dan kun je zelf ook je eitje kwijt zoals ze zeggen. Dan kun je ook even je gevoel kwijt en denk gewoon met je gevoel meegaan ken je zelf even uitleggen. Dat vindt ‘ie fijn en vind ik ook heel fijn. Begrijpt ‘ie meteen. Niet dat ‘ie denkt: o wat loopt ze nou weer te ouwehoer... ik noem een voorbeeld, sorry hoor.” (1R:8)

Gespreksgroepen: één persoon met een LVB ervaart ruimte voor eigen inbreng omdat de geestelijk verzorger hen uitnodigt gespreksonderwerpen aan te leveren:

“Ik heb wel een keer een onderwerp ingebracht. Ik had een meisje op het terrein die ik wel leuk vond en die eh... ging me afwijken en ging er met een ander vriendje vandoor en deed heel naar en dat soort dingen en had ik meerdere meisjes die mij leuk vonden maar met andere vandoor zijn gegaan en eigenlijk heel naar... of ik vertelde iemand ik heb bijna verkering en diegene ging met dat meisje ervandoor... dus toen heb ik er een dilemma van gemaakt van wat zou je doen.” (6A:4)

4.3.5 Waardering van de gemeenschapsvormende activiteit

Kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen: vijftien respondenten waarderen de activiteit omdat ze daar zichzelf kunnen zijn:

(1) *“Nou, ja... één ding nog ja... [...] Het gaat niet over de grootste mensen die hier wonen en alles... niet de rijkste en niet de makkelijkste... [...] Iedereen mag in de kerk komen” (5R:26)*

(2) *“Dat wij erbij hoort, dat mensen je begrijpen van o ja die heb wat... effe rekening ermee houden of eh... er zijn ook mensen die je kunnen verstaan. Dat vind ik heel fijn, dat is voor mij 't doel van de kerk.” (1R:4)*

(3) *“Ik denk... eh... hier dat je makkelijker dingen deelt en dat eh... dat je hier eh... veel minder gauw schroom hebt dan in een gewone dienst. Want iedereen is hier zichzelf. [...] En dat is het fijne van hier samenzijn... je bent gewoon zoals je bent en je bent jezelf met al je bijzonderheden en dat soort dingen...” (2F:29)*

Vier respondenten waarderen de gemeenschapsvormende activiteit omdat er geduldig, aandachtig en eerlijk met hen wordt omgegaan:

(1) *“Met bizar bedoel ik een beetje... geen tijd voor mekaar... beetje rush, rush... zo te zeggen. [...] Rust, begrip voor je, liefde, geduld, dat vind ik heel fijn” (1R:8-9)*

(2) *“Die zien mij lopen bijvoorbeeld... en die denken van oh daar is niks met haar aan de hand. Maar vanuit hier weten ze hoe ik hier woon... wat ik hier allemaal meemaak... en wat er allemaal speelt... En hier weten ze dat heel goed. En hier maak... hier weet ik zeker dat ze daar*

geen misbruik van maken. Maar mensen die in de buitenwereld zeg maar, die je niet snappen of die je niet begrijpen wat je hebt, die kunnen bijvoorbeeld als je iets zegt kunnen ze negatieve dingen mee doen zeg maar” (4M:27)

(3) “Want ik wil nooit laten zien dat ik huil, aan iedereen. Ik vind dat falen, zeg maar... [...] Ja, ze namen het heel goed op eh... ze namen me weer gewoon rustig erbij... ja, gewoon... heel fijn... [...] Hier mag het er gewoon zijn.” (4M:6-7)

(4) “Beter eerlijk zijn als je gaat liegen dan is ’t nog veel erger. Dan ga je je eigen in de nesten eh... naaien [...] Die les heb ik al geleerd dus eh... ik weet hoe het nou moet.” (4F:28-29)

Kerkdiensten/vieringen: elf respondenten waarderen de gemeenschapsvormende activiteit omdat ze zich daar dichtbij God voelen:

“Hij kijkt in je hart en in je ziel en je ogen. Hij weet precies wat ieder mens meemaakt [...] Juist, omdat Hij van je houdt, Hij wil vergeven daarvoor is Hij op het kruis gestorven [...] Iedereen is verschillend, maar ook speciaal van binnen en buiten. Wij maken allemaal fouten, oké, kan gebeuren. Maar als je gewoon niet steeds dezelfde fout blijft doen van o... het is goed zo... Maar gewoon denken: o ja, zonde geweest... niet meer doen, klaar. Morgen nieuwe dag, nieuwe kans, ga ik niet meer aan denken.” (1R:15)

4.3.6 Ontwikkel- en/of verbeterpunten

Kerkdiensten/vieringen en gespreksgroepen: dertien respondenten willen niets veranderen aan de gemeenschapsvormende activiteit waaraan ze deelnemen:

(1) “Als ze de kerk gaan veranderen, dan ga ik er niet meer heen!” (2J:34)

(2) “Nee, nee ik ga ook niets veranderen [...] Als je een steen weghaalt dan kan er misschien de heleboel weer instorten [...] En dan krijg je soms nog wel een steentje van nou is dit wel goed wat er nu gaat gebeuren? Ja... Laat de stenen maar lekker op elkaar staan!” (2F:36)

Drie respondenten zouden (nog) meer de talenten van de deelnemers inschakelen tijdens de gemeenschapsvormende activiteit:

(1) “Ik ben nog een beetje stiekem bezig om wat tekeningen te maken voor de kerk [...] Om een beetje meer mooi gezicht te kunnen krijgen.” (1R:22)

(2) “Wat ik zou doen... als ik zou kiezen... enkele bewoners dat die uit de bijbel zou kunnen lezen... daar zou ik wel voor willen gaan [...] Door één van de bewoners of een paar bewoners die dat kunnen, dat zou heel leuk zijn ook.” (5H:23)

(3) *“En ik ben... en ik ben creatief... heeeeel extreem creatief, dat gebruik ik zeker bij – naam geestelijk verzorger en naam geestelijk verzorger – om zeg maar in de zaken mee te nemen.”*
(6A:18)

Kerkdiensten/vieringen: drie respondenten uit dezelfde gemeenschapsvormende activiteit zouden de volgorde in de liturgie aanpassen:

“Die kaarsen in het begin aansteken... die... die waxinelichtjes... [...] Omdat ze dan wat langer kan branden [...] dat is de bedoeling, dan kunnen ze de hele dienst branden” (3A:19)

Gespreksgroepen: twee respondenten uit dezelfde gemeenschapsvormende activiteit wensen meer inspraak te hebben op het moment dat de gemeenschapsvormende activiteit plaatsvindt:

“Kijk da’s ook weer een... een punt fout. Ze hadden eerst moeten vragen: jongens op welke dag kunnen we het beste? [...] Kijk ze vragen mij erbij te zitten, maar waarom zou ik dan ’t gesprek aangaan? Schiet voor mij ook niet op...” (4F:36)

Eén respondent heeft liever één op één gesprekken:

“Ik heb liever één op één.” (4J:36)

5. Conclusie en discussie

5.1 Conclusie met betrekking tot de focusgroepen

Achtendertig geestelijk verzorgers, werkzaam in veertien verschillende organisaties hebben in meer of mindere mate meegewerkt aan dit onderzoek. Twintig geestelijk verzorgers, een kleine meerderheid, liet weten geen gemeenschapsvormende activiteit te hebben voor mensen met een LVB. De eerste conclusie is dan ook dat in dit onderzoek iets minder dan de helft van de groep geestelijk verzorgers, een gemeenschapsvormende activiteit heeft ontwikkeld en/of geïnitieerd voor mensen met een LVB. In het licht van de VGVZ-doelstelling is dit een betrekkelijk laag aantal, want daar wordt gesteld dat geestelijk verzorgers ‘individuen en groepen kunnen begeleiden in veranderings- en groeiprocessen met het oog op ontwikkeling, verandering en groei in humaniteit en spiritualiteit’ (VGVZ, 2015, p. 14).

Drie van de zeven geestelijk verzorgers hebben een gemeenschapsvormende activiteit ontwikkeld speciaal voor mensen met een LVB. De andere vier geestelijk verzorgers hebben een gemeenschapsvormende activiteit ontwikkeld die zich qua vorm en inhoud richtte op mensen met een matige tot ernstige verstandelijke beperking. Desondanks werd de activiteit ook bezocht door een aantal mensen met een LVB (zie tabel 3, p. 26). Hieruit volgt de volgende conclusie: in dit onderzoek hebben meer dan de hierboven genoemde twintig geestelijk verzorgers geen doelgroepgerichte gemeenschapsvormende activiteit ontwikkeld en/of geïnitieerd speciaal voor mensen met een LVB. Dit benadrukt dat er nog veel onontgonnen terrein is als het gaat om op maat gemaakte gemeenschapsvormende activiteiten voor mensen met een LVB.

5.2 Conclusie met betrekking tot deelvraag 1

Deelvraag 1 luidt: ‘Met welk doel worden de gemeenschapsvormende activiteiten georganiseerd door de betreffende geestelijk verzorgers?’.

De zeven geestelijk verzorgers in dit onderzoek hebben tezamen vijftien doelen geformuleerd waarvan vier van toepassing zijn op alle gemeenschapsvormende activiteiten, zes op de kerkdiensten/vieringen en vijf op de gespreksgroepen (zie tabel 4, p. 27).

In het licht van de door de VGVZ geformuleerde doelstelling voor geestelijke verzorging valt op dat de geestelijk verzorgers andere woorden kiezen om de doelstelling van hun gemeenschapsvormende activiteit te beschrijven. Tegelijk staan de doelstellingen niet los van elkaar. Er zijn overeenkomsten te zien tussen bijvoorbeeld ‘het bevorderen van spirituele groei’ (VGVZ, 2015, p. 10) en ‘het samen vieren’, en ‘een plek aanbieden van bezinning en

verdieping'. Eveneens tussen 'het bevorderen van veerkracht' (VGVZ, 2015, p. 10) en 'het stimuleren van onderlinge verbondenheid' en 'het creëren van een plek waar verdriet en vreugde kan worden gedeeld'. Ook tussen 'het bevorderen van weerbaarheid, eigen regie' (VGVZ, 2015, p. 10) en 'het samen puzzelen over zingeving', 'het inleven in, en respecteren van de ander', 'het leren je stem te laten horen' en 'het leren duiden van levensgebeurtenissen'. En ten slotte tussen 'het verminderen van kwetsbaarheid' (VGVZ, 2015, p. 10) en 'het bevorderen van inclusie' en 'het erkennen van alle deelnemers'. Naast de overeenkomsten kunnen ook verschillen worden gezien. 'Het aansluiten bij de leefwereld' en 'het creëren van een fijne sfeer' kan bijvoorbeeld worden geduid als een vorm van recht doen aan de persoon met een LVB als er geen mogelijkheden (meer) zijn om weerbaarheid en/of eigen regie te bevorderen.⁷

5.3 Conclusie met betrekking tot deelvraag 2

Deelvraag 2 luidt: 'Wat beleven de respondenten aan de gemeenschapsvormende activiteit?'.

Bijna driekwart van alle negentien respondenten geeft aan gezelligheid te beleven aan de activiteit, in de zin van ofwel 'een prettige gemeenschap', ofwel 'een fijne sfeer'.⁸

Alle respondenten van de vieringen geven aan de activiteit te beleven als een plaats om geloof te delen. Daarnaast geven alle respondenten aan de viering te beleven als een plaats om verdriet en blijdschap te adresseren, ofwel aan elkaar, ofwel aan God. Twee respondenten benoemen daarbij expliciet de activiteit te beleven als een veilige plek waar vertrouwelijkheid heerst.

Eén respondent van een gespreksgroep geeft aan de activiteit te beleven als een leerplek met betrekking tot de omgang met dilemma's, het leren inleven in een ander, en het respect hebben voor een ander.

Wanneer de beleving van de respondenten wordt geplaatst in het kader van de door de geestelijk verzorgers geformuleerde doelen, dan kan worden geconcludeerd dat driekwart van alle respondenten aangeeft een 'fijne sfeer' te ervaren, wat beantwoordt aan het doel 'een fijne sfeer creëren'. Daarnaast valt op dat alle respondenten van de vieringen aangeven dat de activiteit een plaats biedt om geloof te delen, evenals vreugde en verdriet, ofwel met elkaar,

---

⁷ Tegelijk zijn dit geen onbetwistbare conclusies. Er kan ook anders worden uitgelegd vanwege interpretatie. Boeije en Bleijenbergh stellen dat 'de data niet voor zich spreken' (2019, p. 99). Dit geldt voor hoofdstuk 5.2 tot en met 5.6. In hoofdstuk 5.8 wordt er met betrekking tot dit onderwerp een aanbeveling gedaan.

⁸ Deze en onderstaande aantallen drukken uit wat zeker is op grond van wat de respondenten hebben gezegd. Uiteraard kan het percentage hoger zijn omdat niet gesteld kan worden dat wanneer een respondent zwijgt hij of zij op het betreffende thema noodzakelijk een afwijkende mening heeft.

ofwel met God. Deze ervaringen beantwoorden aan de doelen ‘samen vieren’, ‘een plek creëren waar verdriet en vreugde kan worden gedeeld’, ‘stimuleren van onderlinge verbondenheid’ en ‘stimuleren van verbondenheid met God’. Twee respondenten van de vieringen geven aan de activiteit te beleven als een veilige en vertrouwelijke plek. Dit heeft geen van de geestelijk verzorgers expliciet in de doelstelling opgenomen. Ten slotte geeft één respondent aan de activiteit te beleven als een leerplek met betrekking tot de omgang met dilemma’s, het leren inleven in een ander, en het respect hebben voor een ander. Deze ervaringen beantwoorden aan de doelen ‘samen puzzelen over zingeving’, ‘inleven in de ander’ en ‘respecteren van de ander’.

5.4 Conclusie met betrekking tot deelvraag 3

Deelvraag 3 luidt: ‘Hoe evalueren de respondenten de activiteit in het licht van de gemeenschapsvorming?’.

Ruim de helft van alle respondenten geeft aan de activiteit in het licht van gemeenschapsvorming te evalueren als een plek van verbondenheid met andere deelnemers door (1) onvoorwaardelijke acceptatie, (2) het kennen van elkaar en (3) het soms elkaar beter leren kennen door de activiteit. Een kwart van de respondenten ervaart verbondenheid met andere deelnemers in het elkaar helpen. Drie respondenten van de gespreksgroepen geven aan verbondenheid te ervaren in het luisteren naar elkaar.

Vijf respondenten van de vieringen geven daarentegen aan de activiteit in het licht van gemeenschapsvorming juist negatief te evalueren: (1) niet of nauwelijks verbondenheid omdat de andere deelnemers vreemden zijn en (2) verstoring van de verbondenheid omdat er last wordt ondervonden van het gedrag van mededeelnemers.

Bijna negentig procent van alle respondenten geeft aan de rol van de geestelijk verzorger in het licht van de gemeenschapsvorming te evalueren als ‘belangrijk’ en ‘noodzakelijk’ zowel praktisch (voorbereiding, vormgeving en uitvoering van de activiteit) als pastoraal (luisterend oor bieden, evenwichtigheid in gesprek waarborgen). Acht van de negentien respondenten geven aan de geestelijk verzorger nog niet zo goed te kennen omdat de geestelijk verzorger nog maar kort in dienst is bij de betreffende organisatie.

Wanneer de beleving met betrekking tot de gemeenschapsvorming in het licht van de door de geestelijk verzorgers geformuleerde doelen wordt geplaatst, dan kan worden geconcludeerd dat nagenoeg alle respondenten aangeven in de geestelijk verzorger een belangrijke en noodzakelijke schakel te zien ter bevordering van de gemeenschapsvorming, zowel praktisch als pastoraal. Min of meer de helft van de respondenten geeft aan dat ‘onvoorwaardelijke acceptatie’, ‘het kennen en beter leren kennen van elkaar’, en ‘het luisteren

naar elkaar' van belang is als het gaat om positieve gemeenschapsvorming, en dat beantwoordt aan de doelstellingen 'bevorderen inclusie', 'erkennen van alle deelnemers', 'stimuleren van onderlinge verbondenheid' en 'respecteren van de ander'. 'Elkaar helpen' is voor ongeveer een kwart van de respondenten in dit kader van belang. Drie respondenten die een viering of kerkdienst bezoeken, geven aan niet of nauwelijks gemeenschap te ervaren omdat de andere deelnemers onbekenden zijn of omdat het gedrag van de mededeelnemers als storend wordt ervaren. Dit heeft een negatief effect op het doel 'stimuleren van onderlinge verbondenheid'.

5.5 Conclusie met betrekking tot deelvraag 4

Deelvraag 4 luidt: 'Welke betekenis geven de respondenten aan de gemeenschapsvormende activiteit?'.
Ruim driekwart van alle respondenten geeft aan de betekenis 'ik mag er zijn' te ontleen

aan (1) de ervaring van onvoorwaardelijk acceptatie door mededeelnemers en (2) de ervaring zich tijdens de activiteit niet anders te hoeven voordoen dan hoe men is of hoe men zich voelt.

Elf van de twaalf respondenten van de vieringen en kerkdiensten geven aan eveneens de betekenis 'ik mag er zijn' aan de ervaring van onvoorwaardelijke acceptatie en nabijheid te ontleen, maar dan van God.

Ruim twintig procent van alle respondenten geeft aan de betekenis 'ik doe ertoe' te ontleen aan (1) de ervaring dat er geduldig met hen wordt omgegaan, (2) de ervaring dat er aandachtig met hen wordt omgegaan, (3) de ervaring dat er eerlijk met hen wordt omgegaan en (4) de ervaring dat ze een rol of functie krijgen tijdens de activiteit.

Wanneer we de betekenis, gegeven door de respondenten, plaatsen in het licht van de door de geestelijk verzorgers geformuleerde doelstelling dan leidt dit tot de volgende conclusie: een ruime meerderheid van de respondenten geeft aan betekenis te vinden in (1) onvoorwaardelijke acceptatie en nabijheid van de mededeelnemers, de geestelijk verzorger en God en (2) de ervaring dat je mag zijn wie je bent, hoe je je ook voelt. Dit beantwoordt aan de doelstelling 'bevorderen inclusie', 'aansluiten bij de leefwereld' en 'erkennen van alle deelnemers'. Een vijfde van de respondenten geeft aan betekenis te vinden in (3) geduldige omgang, (4) aandachtige omgang, (5) eerlijke omgang, en (6) samenwerkende omgang. Dit beantwoordt aan 'het bevorderen van inclusie', 'het aansluiten bij de leefwereld', 'het erkennen van alle deelnemers' en 'het stimuleren van onderlinge verbondenheid en verbondenheid met God'.

5.6 Conclusie met betrekking tot de hoofdvraag

De hoofdvraag luidt: ‘Hoe beleven en waarderen mensen met een LVB gemeenschapsvormende activiteiten, geïnitieerd en georganiseerd door geestelijk verzorgers, in het licht van de door de VGVZ geformuleerde doelstelling van geestelijke verzorging (bevorderen van spirituele groei, veerkracht, weerbaarheid, eigen regie en het verminderen van kwetsbaarheid)?’.

Inmiddels is duidelijk dat zowel de respondenten als de geestelijk verzorgers als de VGVZ verschillende taal gebruiken. Hoe die drie zich tot elkaar verhouden is nog niet zo eenvoudig te duiden omdat de interpretatie van begrippen een belangrijke rol speelt en daarin zit per definitie ruimte (Boeije en Bleijenbergh, 2019, p. 99). Hieronder volgen een paar voorzichtige conclusies.

De VGVZ spreekt over ‘het bevorderen van spirituele groei’ (VGVZ, 2015, p. 10). Uit deze formulering is niet op te maken wat precies wordt bedoeld met ‘bevorderen’ en ‘groei’. In ieder geval is de conclusie gerechtvaardigd dat bij de respondenten van de vieringen een vorm van groei zichtbaar is op belevings- en participatieniveau. De viering wordt beschouwd als een plaats om geloof te vieren en te delen, evenals een plek om verdriet en vreugde te adresseren. Het kaarsenritueel heeft wat dat betreft een belangrijke functie. Dit kan groei op belevings- en participatieniveau worden genoemd. Er zijn echter ook andere vormen van groei, zoals het vermeerderen van kennis om de spiritualiteit te verbreden en/of te verdiepen. Deze vorm van groei is niet of nauwelijks aan de orde bij de respondenten. Deze conclusie maakt zichtbaar dat ‘bevorderen’ en ‘groei’ nader gedefinieerd dienen te worden.

Vervolgens spreekt de VGVZ over ‘het bevorderen van veerkracht, weerbaarheid en eigen regie’ (VGVZ, 2015, p. 10). Het is duidelijk dat driekwart van de respondenten de gemeenschap als ‘prettig’ en ‘gezellig’ ervaart en dat meer dan de helft van de respondenten zich onvoorwaardelijk geaccepteerd voelt, zich gekend weet en de ander beter leert kennen. Geduld, aandacht, eerlijkheid, samenwerking en serieus genomen worden is in ieder geval voor ongeveer een kwart van de respondenten essentieel. Deze factoren dragen allemaal positief bij aan de veerkracht, weerbaarheid en eigen regie (Anbeek, 2021, p. 8-10). Daarnaast krijgt de geestelijk verzorger een hoge waardering van de respondenten⁹ en hij of zij draagt eveneens bij aan de veerkracht, weerbaarheid en eigen regie van de respondenten, en wel in de rol van een ‘ouderfiguur’ (MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool, 2015). Evenals iedere ouder

---

⁹ Met als kanttekening dat acht respondenten tegelijk benoemen de geestelijk verzorger nog niet zo goed te kennen vanwege het nog niet zo lang in dienst zijn van de geestelijk verzorger bij de betreffende organisatie.

draagt de geestelijk verzorger verantwoordelijkheid om deze rol gezond in te vullen zodat veerkracht, weerbaarheid en eigen regie van een persoon met een LVB worden bevorderd waar mogelijk, en ondersteuning en veiligheid worden geboden waar nodig. Uit bovenstaande kan worden geconcludeerd dat een groot aantal respondenten vindt dat de gemeenschapsvormende activiteit waaraan zij deelnemen, beantwoordt aan de doelen geformuleerd door de VGVZ. Tegelijk is zichtbaar dat iets minder dan de helft van de respondenten van de viering weinig gemeenschap beleeft doordat er afstand wordt ervaren tot de mededeelnemers, evenals door hen veroorzaakt storend gedrag. Daarnaast maakt dit onderzoek duidelijk dat drie respondenten meer gebruik zouden willen maken van de talenten van de deelnemers. Eveneens drie respondenten zouden meer inspraak willen hebben in de opzet van het programma, en twee respondenten zouden meer betrokken willen worden bij de planning van de activiteit. Samengevat: er kan door de geestelijk verzorgers meer gebruik worden gemaakt van de talenten, ideeën en inspraak van de deelnemers. Dit bevordert de eigen regie van mensen met een LVB evenals de veerkracht en weerbaarheid. Een onderstreping van deze conclusie blijkt uit het feit dat vijf respondenten expliciet hun dankbaarheid uitspraken over deelname aan dit onderzoek.

Ten slotte spreekt de VGVZ in haar doelstelling over ‘het verminderen van kwetsbaarheid’ (VGVZ, 2015, p. 10). In dit onderzoek benoemt een vijfde van de respondenten de eigen kwetsbaarheid in verband met het hebben van een LVB. Een kwetsbaarheid die inherent is aan de niet altijd zichtbare LVB. De paradox is dat de kwetsbaarheid toeneemt, wanneer een persoon met een LVB de beperking zelf ontkent. Wordt daarentegen de LVB erkend, dan neemt de kwetsbaarheid juist af (Kaal, 2013). In die zin kan worden geconcludeerd dat alle gemeenschapsvormende activiteiten uit dit onderzoek voorzien in het bieden van tijd en ruimte waar kwetsbaarheid kan verminderen, omdat alle respondenten benoemen dat deze activiteiten een veilige plek bieden waar je kwetsbaar kunt zijn en wellicht ook je eigen kwetsbaarheid kunt aankijken en aanvaarden. Het verminderen van kwetsbaarheid betekent in deze zin dat de persoon met een LVB adequatere keuzes kan maken die meer recht doen aan wie hij of zij werkelijk is. Anbeek (2021, p. 8) spreekt in dit verband over ‘de moed om kwetsbaar te zijn’ (*The courage to be vulnerable*). Samengevat: de kwetsbaarheid ten gevolge van de LVB verandert niet door de erkenning ervan, maar de praktische consequenties in het handelen maken de impact van de kwetsbaarheid minder groot, met als gevolg dat de kans op schade voor de persoon zelf en zijn of haar omgeving eveneens minder groot is.

5.7 Beperkingen

Dit onderzoek kent een aantal beperkingen:

Ten eerste: Covid-19 heeft de samenstelling van de focusgroepen beïnvloed. In de winter van 2021-2022 waren er nog volop beperkende maatregelen waardoor de meeste gemeenschapsvormende activiteiten stil zijn komen te liggen. In het voorjaar begonnen de activiteiten langzaam weer op te starten met als gevolg een beperkte keuze in het selecteren van de focusgroepen. Alle beschikbare operationele gemeenschapsvormende activiteiten, geïnitieerd en georganiseerd door een geestelijk verzorger, waar ook mensen met een LVB aan deelnamen, hebben meegedaan in dit onderzoek; in totaal zeven focusgroepen. De voorwaarden dat (1) de activiteit speciaal voor mensen met een LVB was ontwikkeld en dat (2) het om jongeren met een LVB zou gaan, zijn om deze reden allebei losgelaten.

Ten tweede: er waren vier focusgroepen waar uiteindelijk minder respondenten aan het groepsinterview hebben meegedaan. Als redenen werden genoemd dat (1) de potentiële respondent het uiteindelijk toch te spannend vond, (2) er op dat moment te veel andere stressvolle dingen speelden in het leven van de potentiële respondent, en (3) dat de dag/tijd de potentiële respondent toch niet uitkwam. Daardoor verschenen er uiteindelijk iets minder respondenten dan verwacht; waar werd ingezet op twintig tot vijfentwintig respondenten, werden dit er uiteindelijk negentien. Desalniettemin was er sprake van saturatie, er werd geen nieuwe informatie meer gevonden bij het laatste interview.

Ten derde: dit onderzoek heeft plaatsgevonden onder mensen met een LVB, die overwegend gemotiveerd deelnamen aan een gemeenschapsvormende activiteit. Ofwel vanwege een geloofsovertuiging, ofwel omdat ze gevraagd waren mee te doen aan een gespreksgroep en daar enthousiast op reageerden. Dit onderzoek geeft geen inzicht wat betreft de wensen en behoeften van mensen met een LVB met betrekking tot een gemeenschapsvormende activiteit die daaraan nog niet deelnemen.

5.8 Discussie

Naar aanleiding van de resultaten en conclusies volgen er een aantal aanbevelingen:

Ten eerste: uit de interviews van dit onderzoek blijkt dat een aantal cliënten zich zeer bewust is van de kwetsbaarheid ten gevolge van de verstandelijke beperking en dat die kwetsbaarheid fundamenteel nooit zal veranderen: *“Nou sommigen die begrijpen niet jou... waar je... waar je last van hebt... Die denken van oh... die zien mij lopen bijvoorbeeld... en die denken van oh daar is niks met haar aan de hand. Maar vanuit hier weten ze niet hoe ik hier woon... wat ik hier allemaal meemaak... en wat er allemaal speelt... En hier weten ze dat*

heel goed. En hier maak... hier weet ik zeker dat ze daar geen misbruik van maken. Maar mensen die in de buitenwereld zeg maar, die je niet snappen of die je niet begrijpen wat je hebt, die kunnen bijvoorbeeld als je iets zegt kunnen ze negatieve dingen mee doen zeg maar.” Uit eerder onderzoek blijkt dat de kwetsbaarheid toeneemt wanneer de persoon met een LVB de LVB zelf ontkent (Kaal, 2013). Uit dit onderzoek blijkt dat veilige gemeenschappen, waar kwetsbaarheid mogelijk en vertrouwelijkheid gegarandeerd is, kunnen bijdragen aan het verminderen van de praktische gevolgen van de kwetsbaarheid ten gevolge van de LVB. Mijn aanbeveling is de optimistische formulering van de doelstelling voor geestelijke verzorging door de VGVZ nader te onderzoeken op (1) wat wordt bedoeld met de begrippen ‘bevorderen’, ‘groei’ en ‘verminderen’ en (2) hoe deze begrippen zich verhouden tot mensen met kwetsbaarheid ten gevolge van een LVB, en (3) eventuele hiaten in de formulering van de VGVZ met betrekking tot het onveranderlijke of niet maakbare en de rol van geestelijke verzorging in de acceptatie ervan.

Ten tweede: uit dit onderzoek blijkt dat meer dan de helft van de benaderde achtendertig geestelijk verzorgers geen gemeenschapsvormende activiteit aanbiedt voor uitsluitend mensen met een LVB. Mijn aanbeveling is te onderzoeken en in kaart te brengen wat de wensen en behoeften zijn van mensen met een LVB met betrekking tot gemeenschapsvormende activiteiten, die aansluiten bij geestelijke verzorging, terwijl ze nog niet deelnemen aan zo’n activiteit.

Ten derde: de focusgroepen in dit onderzoek zijn te onderscheiden in (1) georganiseerd voor mensen met een LVB en (2) georganiseerd voor mensen met een matige tot ernstige verstandelijk beperking. Er is echter nog een derde variant denkbaar, die niet in dit onderzoek is opgenomen: een gemeenschapsvormende activiteit geïnitieerd en georganiseerd door een geestelijk verzorger voor mensen met gangbare verstandelijke vermogens, waar desondanks mensen met een LVB ervoor kiezen om de activiteit te bezoeken. Mijn aanbeveling is te onderzoeken (1) of dit inderdaad gebeurt, en zo ja (2) hoe de mensen met een LVB deze activiteit beleven en waarderen, (3) hoe de beleving van deelnemers zonder verstandelijke beperking is als één of meerdere personen met een LVB aan de activiteit deelnemen en (4) wat de overeenkomsten en verschillen zijn met de uitkomsten van dit onderzoek.

6. Bibliografie

- Anbeek, C. (2021). The courage to be vulnerable: philosophical considerations. *International Journal of Philosophy and Theology*, 82(1), 64–76.
<https://doi.org/10.1080/21692327.2021.1880962>
- Boeije, H., & Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek* (3de editie). Boom Lemma.
- Bos, G. F. (2016). *Antwoorden op andersheid: Over ontmoetingen tussen mensen met en zonder verstandelijke beperking in omgekeerde-integratiesettingen*. EPC.
- De Wachter, D. (2012). *Borderline times* (1ste editie). Lannoo.
- De Wit, M., Moonen, X. M. H., Douma, J. C. H., De Wit, M., & Landelijk Kenniscentrum LVB. (2011). *Richtlijn effectieve interventies LVB*. Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Didden, R. (2005). *In Perspectief* (1ste editie). Bohn Stafleu van Loghum.
- Douma, J. C. H. (2012). *Richtlijn diagnostisch onderzoek LVB*. Landelijk Kenniscentrum LVG.
- Douma, J., Moonen, X., Noordhof, L., Ponsioen, A. (2014). Diagnostisch onderzoek bij mensen met een LVB. Hoe haal je het beste in hen naar boven? *Onderzoek & Praktijk*, 12(1), 32-40.
- Engler, S., & Stausberg, M. (2013). *The Routledge Handbook of Research Methods in the Study of Religion*. Taylor & Francis.
- Giesbers, S. A. H., Hendriks, L., Jahoda, A., Hastings, R. P., & Embregts, P. J. C. M. (2018). Living with support: Experiences of people with mild intellectual disability. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 32(2), 446–456.
<https://doi.org/10.1111/jar.12542>

- Kaal, H. (2013). *Ongewoon moeilijk. Jeugdige delinquenten met een LVB als (voortdurende) bron van zorg*. Boom Lemma.
- Kaldenbach, Y. (2015). *De verstandelijke beperking (verstandelijke-ontwikkelingsstoornis) in de DSM-5*. Van Boom Psychologie. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van https://www.boompsychologie.nl/media/15/dsm-5_whitepaper_yaron_kaldenbach_verstandelijke_beperking.pdf
- Kraijer, D. W., & Plas, J. J. (2014). *Handboek psychodiagnostiek en beperkte begaafdheid* (5de editie). Pearson Benelux B.V.
- Lee, T.T. (2015). *Toward a Therapeutic Use of Spirituality among Individuals with Mild to Moderate Intellectual Disabilities*. 519. Walden Dissertations and Doctoral Studies. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://scholarworks.waldenu.edu/dissertations/519>
- MEE Zuid-Holland Noord specialistenpool (2015). *LVB-ers die uit balans zijn. Hoe herken je ze, hoe ga je ermee om? Sociaal-emotioneel functioneren bij mensen met een licht verstandelijke beperking*. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <http://lvbinamsterdam.nl/wp-content/uploads/2016/09/LVB-ers-die-uit-balans-zijn.-Hoe-herken-je-ze-hoe-ga-je-er-mee-om.pdf>
- Moonen, X. (2015). *Is inclusie van mensen met een verstandelijke beperking vanzelfsprekend?* [Oratie]. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://www.zuyd.nl/binaries/content/assets/zuyd/onderzoek/inaugurele-redes/inclusie-mensen-verstandelijke-beperking---lectorale-rede-xavier-moonen.pdf>
- Mulder, A. (2021). *Rapport handelingsverlegenheid rond LVB'ers Team GV Noordwijk. Voorbereiding van een ontwikkeltraject*. Onderzoeksplaats Sociale Inclusie en Levensbeschouwing van Mensen met een Verstandelijke Beperking. PThU. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25729.38244/1>
- Mulder, A., Tromp, T. (2021). De bijdrage van geloofsgemeenschappen aan sociale inclusie van mensen met een verstandelijke beperking. *Handelingen*, 48(1), 65-74.

Stone, A. (2019). *Being Born*. Oxford University Press.

Van Nieuwenhuijzen, M., Bijman, E. R., Lamberix, I. C. W., Wijnroks, L., De Castro, B. O., Vermeer, A., & Matthys, W. (2007). Sociale informatieverwerking van kinderen met lichte verstandelijke beperkingen. *Kind en adolescent*, 28(3), 97–103.
<https://doi.org/10.1007/bf03061027>

Verdonschot, M. M. L., De Witte, L. P., Reichrath, E., Buntinx, W. H. E., & Curfs, L. M. G. (2009). Community participation of people with an intellectual disability: a review of empirical findings. *Journal of Intellectual Disability Research*, 53(4), 303–318.
<https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2008.01144.x>

Verhaeghe, P. (2012). *Identiteit* (1ste editie). De Bezige Bij.

Verhoeven, N. (2018). *Wat is onderzoek?* (6de editie). Boom Lemma.

VGvZ (2016). *Beroepsstandaard geestelijk verzorger 2015*. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://vgvz.nl/wp-content/uploads/2018/07/Beroepsstandaard-2015.pdf>

Vilans, Nederland Zorgt Voor Elkaar, Movisie (2021). *Monitor Zorgzame Gemeenschappen. Rapportage van de eerste Monitor Zorgzame Gemeenschappen die Movisie, Nederland Zorgt Voor Elkaar en Vilans uitvoerden onder ruim 300 burgerinitiatieven in wonen, zorg en welzijn*. Geraadpleegd op 23 maart 2022, van <https://nlzve.mett.nl/monitor+zorgzame+gemeenschappen+def/rapport+mzg/default.aspx>

Wagemaker, E., Van Hoorn, J., & Bexkens, A. (2022). Susceptibility to peer influence on prosocial behavior in adolescents with Mild Intellectual Disability or Borderline Intellectual Functioning. *Research in Developmental Disabilities*, 120, 104143.
<https://doi.org/10.1016/j.ridd.2021.104143>

7. Dankwoord

Het was een goede keuze om een onderzoeksstage te doen in plaats van een reguliere stage. Het heeft me de kans gegeven om me intensief te verdiepen in de beleving en waardering van mensen met een LVB als het gaat om hun deelname aan gemeenschapsvormende activiteiten. Ondanks dat ik het proces af en toe pittig vond, overheerst het gevoel dat ik plezier heb beleefd aan dit traject. Het was leerzaam met name wat betreft de onderzoeksvaardigheden. Langzaam maar zeker werden en worden die steeds vertrouwder voor me. Daarom wil ik graag mijn dank uitspreken naar onderzoeksstagebegeleider dr. A. Mulder. Zijn geduld, humor, heldere blik en scherpe analyses hielpen me te begrenzen, focus te houden en te vereenvoudigen waar nodig. Dit kan zeker nog beter, maar onder zijn begeleiding heb ik voorzichtige stapjes mogen zetten. Dank daarvoor. Daarnaast wil ik tweede beoordelaar dr. G. Blaauwendraad danken voor de tijd en energie die zij heeft geïnvesteerd in het lezen en beoordelen van deze onderzoeksstage. Het is een voorrecht om te mogen samenwerken met bekwame mensen en van elkaar te mogen leren. Ik besluit met een complimenteuzen uitspraak van een cliënt:

“Je hebt ’t goed uitgelegd, goed geluisterd... je hebt goed naar onze vragen geluisterd.”

(4F:39) Dit verwoordt precies hoe ik de begeleiding van de onderzoeksstage heb ervaren. Hartelijk dank daarvoor.

Bijlage 1 – Gespreksvragen interview geestelijk verzorgers

Introductie:

- Wie ben ik
- Iets over het onderzoek, oriënterende fase: hoe beleven en waarderen mensen met een LVB de ‘op gemeenschapsgerichte activiteiten’ georganiseerd door geestelijk zorg.
- Mag ik dit gesprek opnemen?

1. Hoe ziet jouw groep mensen met een LVB eruit qua samenstelling? (Ook combi psychiatrisch/forensisch/fysieke beperking)
2. Wat zie je als geestelijk verzorger als je verantwoordelijkheid in de ondersteuning van mensen met een LVB?
3. Welke groepsactiviteiten heb je waaraan mensen met een LVB kunnen deelnemen?
4. Hoe divers zijn de groepen?
5. Welk doelen beoog je met deze groepsactiviteiten?
6. Hoe organiseer je deze groepsactiviteit, wie zijn erbij betrokken?
7. Wat levert volgens jou de activiteit op voor mensen met een LVB?
8. Ondersteun/begeleid je mensen met een LVB om in te voegen in bestaande gemeenschappen en, zo ja, op welke manier?
9. Voor een later stadium: zou het mogelijk zijn dat ik de activiteit een keer bijwoon en eventueel zelf in gesprek ga (interview oid) met de mensen met een LVB?

Bijlage 2 - Informatie- en Toestemmingsformulier

Wie ben ik?

Mijn naam is Marco van Delft. Ik ben 50 jaar en student aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Ik doe onderzoek waarbij ik jouw hulp goed kan gebruiken.

Wat onderzoek ik?

Jij doet mee aan een groepsbijeenkomst en ik wil graag weten hoe jij deze bijeenkomst ervaart en beleeft. Bijvoorbeeld wat je van de bijeenkomst vindt, of je er graag naartoe gaat, wat je leuk vindt, dat soort dingen. Daarom zou ik graag een keer willen meedoen met jullie en daarna met jou en je groepsgenoten in gesprek gaan over de bijeenkomst.

Waarom dit onderzoek?

Door dit onderzoek hoop ik te ontdekken hoe de groepsbijeenkomst nog beter kan aansluiten bij jouw wensen.

Wat vraag ik van jou?

Ik vraag van jou of ik de groepsbijeenkomst mag bijwonen en of ik met jou en je groepsgenoten in gesprek mag gaan over de bijeenkomst. Dit gesprek noemen we een groepsinterview en het duurt tussen de 45 en 60 minuten. Om goed onderzoek te kunnen doen moet ik het gesprek opnemen. De geluidsopname wordt veilig bewaard en alleen door mij beluisterd. Daarna zal ik een onderzoeksverslag schrijven maar daarin wordt nooit jouw naam gebruikt. Dit noemen we 'anonimiteit'. Als het verslag klaar is wordt de geluidsopname gewist. Voor de geluidsopname heb ik jouw toestemming nodig en die volgt hieronder.

Wat je moet weten

Meedoen aan dit onderzoek gebeurt altijd alleen als jij het zelf wilt. Als je niet meer wilt meedoen kun je altijd stoppen zonder dat je daar een reden voor hoeft te geven. Na het onderzoek kun je een samenvatting krijgen van het onderzoeksverslag zodat je weet wat het onderzoek heeft opgeleverd.

Toestemmingsverklaring

Ik begrijp waarom dit onderzoek wordt gedaan, ik wil meedoen aan dit onderzoek, en ik geef toestemming om een geluidsopname te maken van het groepsinterview.

Datum:

Handtekening deelnemer onderzoek:

Studentonderzoeker

Dhr. Marco van Delft, m.c.van.delft@student.vu.nl

Supervisors

Dr. A. Mulder, a2.mulder@pthu.nl

Dr. G. Blaauwendraad, g.blaauwendraad@vu.nl

Bijlage 3 – Gevisualiseerde gespreksvragen groepsinterview LVB

Vertel eens:
waarom ga je naar
naam activiteit?

Hoe voel je je
tijdens activiteit?

activiteit heeft altijd
een onderwerp;
wat vind je van de
gekozen
onderwerpen?

Wat betekenen
de andere
deelnemers van
activiteit voor
jou?

Wat betekenen de
mensen voor jou,
die activiteit
leiden?

Wat kan en durf je
te delen in
activiteit?

Wanneer heb je
het naar je zin
gehad bij activiteit?

Als je één ding zou
mogen veranderen
aan activiteit, wat
zou dat dan zijn?

